

kerkrecht en kerkorde

Rapport
deputaten

Generale Synode van de Gereformeerde Kerken Zwolle-Zuid 2008

Het auteursrecht van deze tekst berust hetzij bij de auteur, hetzij bij de Gereformeerde Kerken in Nederland. Voor alle zaken het auteursrecht betreffend kan contact opgenomen worden met het deputaatschap generaal-synodale publicaties via: publicaties@gkv.nl.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in wat voor vorm of op wat voor manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

INLEIDING

Deputaten kerkrecht en kerkorde brengen in dit rapport verslag uit van hun werkzaamheden.

De Generale Synode van Amersfoort-Centrum 2005 gaf ons opnieuw een flinke lijst opdrachten. Vergelijking met die van haar voorgangster, de GS Zuidhorn 2002-2003, laat zien dat het in deze werkperiode meest om voortgangsoopdrachten ging – slechts een enkele opdracht was nieuw.

In de bestudering van een aantal speciale zaken is goede vordering gemaakt. Conclusies kunnen worden gerapporteerd en voorstellen tot besluitvorming gedaan.

Maar met name de opdracht tot herziening van de kerkorde is erg omvangrijk en complex gebleken. Gaandeweg bleek dat op allerlei deelgebieden van het kerkrecht eerst groter diepgang in de bestudering moest worden gezocht, voordat concrete voorstellen voor de verwoording ervan in de kerkorde kunnen worden gedaan.

Van deze werkwijze leggen wij verantwoording af in ons rapport (hoofdstuk 4). Voor de indeling van het rapport betekende dat een andere opzet dan het eenvoudigweg volgen van de opdrachtenlijst. Om de toegankelijkheid van ons rapport te bevorderen hebben wij in die lijst (hoofdstuk 3) telkens de desbetreffende paragraaf aangegeven en in de paragrafen steeds de desbetreffende opdracht herhaald.

Het werk is een enkele maal door ziekte wel geremd geweest. Met name was dat ook het geval in de afrondingsfase van ons rapport, hetgeen veroorzaakte dat wij aan de door deputaten GSP gestelde termijn niet meer konden voldoen – waarvoor wij ons verontschuldigen. Maar over het algemeen hebben we vruchtbaar en voorspoedig kunnen werken. Niet het minste heeft een goede samenwerking in een aangename sfeer daaraan bijgedragen.

We wisten ons sterk afhankelijk van de kracht en wijsheid van Gods Geest, om het doel in de gaten te blijven houden: het dienen van de kerken om in de kracht van dezelfde Geest een kerkelijk leven vol van vrede te mogen leiden.

Maar dat we in die geest ons werk hebben gedaan, geeft ons vrijmoedigheid het resultaat ervan aan uw vergadering en de kerken in goed vertrouwen voor te leggen. Ook al heeft ons rapport in vele opzichten opnieuw het karakter van een tussenrapportage.

We wensen uw vergadering de leiding van de Heilige Geest toe bij de behandeling van de haar voorgelegde zaken.

INHOUDSOPGAVE

1.	Samenvatting	5
2.	Samenstelling deputaatschap	5
3.	Opdracht	6
4.	Werkwijze	7
5.	Kerkorde en kerkelijke besluiten	8
	5.1 Aard, opzet en stijl van de kerkorde	8
	5.2 Status en rechtseffect synodebesluiten c.a.	12
6.	Ambten en gemeente	12
	6.1 Kerkelijk werker	12
	6.2 Preekbevoegdheid	24
	6.3 Bestuursconcept kerkenraad	24
	6.4 Rechtspositie predikanten	24
	6.5 Ondertekeningsformulieren	26
7.	Kerkverband en kerkrecht	27
	7.1 Criteria revisie	27
	7.2 Beperking appèlinstanties	43
	7.3 Brief Classis Buitenpost	44
8.	Kerkelijke tucht	44
9.	Externe relaties	44
	9.1 Samenwerkingsgemeenten c.a.	44
	9.2 Zending en evangelisatie	45
10.	Conclusies	45
	10.1 Algehele herziening van de kerkorde	45
	10.2 Kerkorde en kerkelijke besluiten	45
	10.3 De kerkelijk werker	46
	10.4 Preekbevoegdheid	46
	10.5 Bestuursconcept kerkenraad	46
	10.6 Rechtspositie predikanten	46
	10.7 Criteria revisie	46
	10.8 Presidiaat classisvergaderingen	47
	10.9 Bijzondere bepaling huwelijk/echtscheiding	47
	10.10 Samenwerkingsgemeenten c.a.	47
	10.11 Zending en evangelisatie	47
11.	Conceptbesluiten	48
	Bijlage	
I.	Adressenlijst deputaten	48

1. SAMENVATTING

Deputaten kerkrecht en kerkorde (KR&KO) hebben opnieuw diverse onderwerpen op het terrein van het kerkrecht behandeld.

De Generale Synode van Amersfoort-Centrum 2005 nam besluiten over de positie van zogenaamde 'kerkelijk werkers'. Deputaten onderzochten de mogelijkheden voor het opstellen van algemene regelgeving en opleidingseisen en doen daar voorstellen over.

Datzelfde geldt voor de regeling van preekbevoegdheid voor niet-predikanten en de rechtspositie van predikanten.

Verder hebben deputaten in nauw overleg met de deputaten kerkelijke eenheid regelingen ontworpen voor zogenaamde samenwerkingsgemeenten en voor gemeenten die in een samenwerkingsverband zijn en worden gesticht.

Tenslotte was de hoofdpdracht de algehele herziening van de kerkorde. Deputaten hebben ervan afgezien eerste concepten van onderdelen of het geheel van de kerkorde te presenteren, hoewel die wel in behandeling zijn geweest. Beter leek het over allerlei aspecten van de kerkorde deelstudies te verrichten. Voor zover daarin afgeronde resultaten zijn bereikt, worden ze gepresenteerd. Voor het overige vragen deputaten een vervolgmandaat voor de verdere uitvoering van deze omvangrijke opdracht.

2. SAMENSTELLING DEPUTAATSCHAP

De GS Amersfoort-C 2005 benoemde als leden van deputaatschap kerkrecht en kerkorde de volgende zusters en broeders (Acta art 22):

<i>primi</i>	<i>afredend</i>	<i>secundi</i>
J.L. Beuving, Bergschenhoek	2008	A.J. van Bekkum, Assen
J.W. Boerma, Rotterdam	2011	J.W. Both, Kampen
C. van der Boom, Dordrecht	2011	S. Griffioen, Loenen a/d/ Vecht
C. Galenkamp-Bolt, Amersfoort	2008	K. Gunnink, Oldehove
K. Harmannij, Den Ham	2011	G.F. Overweg, Schildwolde
P.T. Pel, Hattem	2014	R. Tigelaar, Emmeloord
J.T. Oldenhuis, Groningen	2008	J.L. Top-de Jong, Apeldoorn
J.B. de Rijke, Krimpen a/d IJssel	2008	
J. Roose, Tilburg	2008	
M.A. Rouw, Leiden	2011	
P. Schelling, Amersfoort	2008	
M. te Velde (s), Kampen	2008	
R.J. Vreugdenhil, Lelystad	2014	

Ds. J.B. de Rijke was door de synode ook in het deputaatschap generaal synodale organisatie (GSO) benoemd. Omdat hij niet in staat was het werk voor beide deputaatschappen te combineren en de voorkeur gaf aan het nieuwe deputaatschap, verzocht hij van het werk voor ons deputaatschap te worden ontheven.

In zijn plaats werd prof. Griffioen opgeroepen, die zich na zijn afscheid als hoogleraar in juni 2006 volledig aan het werk kon geven.

3. OPDRACHT

De GS Amersfoort-Centrum 2005 (Acta art. 27) gaf aan ons deputaatschap de volgende opdrachten (erachter staan de paragrafen van dit rapport vermeld):

1. te onderzoeken ten aanzien van welke generaal-synodale besluiten, bepalingen, handreikingen, regelingen, richtlijnen e.d. nog verheldering nodig is op het punt van status en rechtseffect en daarover voorstellen te doen; (5.2)
2. zich te bezinnen op de criteria waaraan revisieverzoeken moeten voldoen en hierbij de generaal synodale deputaten appèlzaken te raadplegen; (7.1)
3. verder te werken aan een algehele herziening van de kerkorde; met daarbij als bepalingen:
 - a. deputaten de ruimte te geven om in dit kader inhoudelijke wijzigingen in de kerkorde voor te stellen waar zij dat wenselijk achten, mits van een goede argumentatie voorzien, en daarbij acht te slaan op wat vanuit de kerken wordt aangedragen;
 - b. dat een stelselmatige en overzichtelijke opbouw van de kerkorde de voorkeur heeft boven het vasthouden aan de vertrouwde nummering en hoofdstukindeling van de artikelen;
 - c. dat omwille van de continuïteit daarbij gestreefd wordt naar een beknopte kerkorde;
 - d. bij de herziening acht te slaan op de kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken; (a-d: 5.1)
 - e. bij de herziening ook de ondertekeningsformulieren te betrekken, met minstens de volgende aanwijzingen: (6.5)
 1. bij deze herziening te streven naar een meer eigentijdse toonzetting en een bijbelse fundering van de grond waarop en de doelstelling waarvoor ambtsdragers aan de leer gebonden dienen te worden;
 2. rekening te houden met de eigenlijke bedoeling van de ondertekeningsformulieren en de wijze waarop de ondertekening in de praktijk van het kerkelijk leven functioneert;
 3. te streven naar een zo mogelijk betere formulering van de ondertekeningsformulieren en tegelijk vast te houden aan de bedoeling van de Generale Synode van Dordrecht 1618-'19 met het ondertekeningsformulier;
 4. in de ondertekeningsformulieren niet de levenswandel van de ambtsdragers te betrekken;
 5. voor de herziening aandacht te geven aan de formulieren die worden gebruikt in andere gereformeerde kerken in binnen- en buitenland;
 6. deze herziening zo mogelijk te doen in samenspraak met de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Nederlands Gereformeerde Kerken;
 - f. te overleggen met deputaten aanvullende steunverlening evangelisatiewerk over de voorlopige suggestie voor een herformulering van de artikelen 24 t/m 26 van de KO (gedaan aan het slot van het studierapport ASE); (9.2)
 - g. nader te bezien of een aanvullende maatregel voor kerkelijke tucht zoals in het rapport van deputaten huwelijk en echtscheiding geformuleerd werd, een plaats kan en moet krijgen in de artikelen over kerkelijke tucht in de herziene kerkorde; (8.2)
 - h. studie te doen naar de mogelijkheid om appèl in plaatselijke geschillen tot één of twee instanties te beperken; en hierbij de generaal-synodale deputaten appèlzaken te raadplegen; (7.2)
 - i. aandacht te geven aan:
 1. de brieven van de kerk te Amersfoort-Centrum d.d. 20 januari 2005 over de nummering van de kerkorde artikelen en van 18 maart 2005 betreffende de rechtspositie van predikanten; (6.4)
 2. de brief van de Particuliere Synode van Overijssel 2003 d.d. april 2004 inzake art. 36 KO; (6.3)
 3. de brief van de classis Buitenpost d.d. 8 januari 2004 inzake art. 41 KO; (7.3)
4. te onderzoeken: (6.1)
 - a. of en zo ja welke nadere regelingen nodig zijn rond de toelating als professioneel kerkelijk werker binnen de kerken;
 - b. of en zo ja welke maatregelen getroffen moeten worden voor contact met opleidingen voor kerkelijk werk;
5. zich samen met deputaten kerkelijke eenheid te bezinnen op de relatie die een federatieve gemeente of samenwerkingsgemeente moet hebben met de kerkverbanden; (9.1)

6. zich samen met deputaten kerkelijke eenheid en deputaten aanvullende steunverlening evangelisatiewerk te bezinnen op vragen van kerken die bezig zijn met gemeentestichting in samenwerking met kerken die behoren tot een ander kerkverband; (9.1)
7. vragen rond de preekbevoegdheid in kaart te brengen en mogelijke antwoorden daarop cq. regelingen daarvoor te formuleren; (6.2)
8. samen te werken met deputaten appèlzaken zodra er sprake is van zaken die de gang van zaken bij appèl betreffen;
9. het rapport over hun werkzaamheden vijf maanden voor het begin van de eerstkomende generale synode aan de kerken te zenden;
10. rekening te houden met een verzoek van de eerstkomende generale synode om die synode van dienst te zijn in de kerkrechtelijke voorbereiding van de behandeling van ingekomen stukken.

4. WERKWIJZE

Deputaten hebben in de verslagperiode (tot oktober 2007) tien maal plenair vergaderd. In de eerste vergadering werd de samenroeper prof. Te Velde als voorzitter aangewezen en ds. Schelling als secretaris. De wens van de voorzitter om een vervanger naast zich te hebben, ook voor de leiding van de vergaderingen, werd actueel toen hij door een ernstige ziekte werd getroffen. Br. Rouw heeft daarop de leiding van de vergaderingen op zich genomen. We zijn dankbaar dat prof. Te Velde na verloop van tijd zijn werkzaamheden in het deputaatschap mocht hervatten.

In de opdrachten van de synode, zoals hierboven vermeld in hoofdstuk 3, zijn een aantal concrete zaken te onderscheiden:

- a. status en rechtseffect van generaal-synodale besluiten, bepalingen, handreikingen, regelingen, richtlijnen en dergelijke;
- b. criteria voor revisieverzoeken;
- c. toelating en opleiding van kerkelijk werkers;
- d. zaken rond samenwerkingsgemeenten en gemeentestichting;
- e. vragen rond de preekbevoegdheid.

Wij hebben deze zaken zo goed als mogelijk afgerond en doen daarover in dit rapport concrete voorstellen aan de synode.

Voor het overige betroffen de opdrachten, direct of indirect, de algehele herziening van de kerkorde (KO). Voor dit laatste heeft de synode onder enkele beperkende voorwaarden een breed mandaat gegeven op basis van de eerdere rapportage.

Gelet op de zwaarte en de omvang van deze herzieningsopdracht is afgezien van de eerdere tweedeling van het deputaatschap in een sectie 'KO-herziening' en een sectie 'Deelopdrachten'. Het hele deputaatschap zou zich richten op de herziening van de KO. Onze collega's die al eerder aan deelopdrachten hadden gewerkt, hielden die 'in portefeuille'. Een redactiecommissie uit het deputaatschap zou concept KO-teksten aanleveren, die vervolgens plenair zouden worden besproken en vastgesteld. Opzet was om op deze wijze te komen tot concrete herziene KO-teksten en niet te blijven steken in goede bedoelingen.

Deze methode bleek echter in de praktijk niet werkbaar. Dat was in hoofdzaak om twee redenen:

1. er ontstond plenair steeds weer discussie over tekstuele details;
2. die discussies gaven eigenlijk blijk van het feit dat de onderliggende kerkelijke/kerkrechtelijke vraagstukken niet of tenminste onvoldoende expliciet aan de orde waren gesteld, terwijl tekstvoorstellen wel van impliciete of expliciete keuzes uitgingen.

Bij dit laatste gaat het om wezenlijke kwesties, zoals: de plaats van de ambten in de KO, staat de gemeente in de KO voorop of de ambtsdragers, ligt de nadruk op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk of moet het kerkverband worden verstevigd, dient de kerkelijke rechtspraak te blijven bij de meerdere kerkelijke vergaderingen of is ook een scheiding van 'regering' en 'rechtspraak' te overwegen, enzovoort. Kortom: de wens om te komen tot een soort proeve van concrete herziene KO-teksten bleek in dit stadium te hoog gegrepen.

Hierdoor werden wij gedwongen tot herbezinning op onze aanpak. Tegelijk moesten wij voor onszelf erkennen dat we dan niet erin zouden slagen om de beoogde proeve van een nieuwe KO aan de synode en de kerken voor te leggen. We troosten onszelf enigszins met de gedachte dat KO-herzieningen elders ook langjarige projecten zijn gebleken.

We hebben daarop de vraag- en knelpunten, die bij ons uit de kerken waren ingebracht en ook door onszelf werden geïnventariseerd, geclusterd in vier blokken en die verdeeld over vier interne commissies, namelijk:

1. aard, opzet en stijl van de kerkorde;
2. ambten en gemeentelieven (inclusief vragen rond de tucht);
3. kerkverband en kerkrecht;
4. externe relaties van de kerk.

Deze indeling vormt ook in grote lijnen het geraamte van dit rapport.

Vanaf najaar 2006 is zo gewerkt en zijn er diverse deelstudies verricht. Deze methode heeft in ieder geval stimulerend gewerkt, al zijn de tastbare resultaten nog beperkt en zijn diverse onderwerpen nog niet aan de orde geweest of nog volop in bespreking.

Mede in het licht van het bovenstaande heeft de rapportage over de algehele herziening van de KO in dit stadium een globaal karakter. Wij presenteren in dit rapport ten eerste de richting waarin wij de herziening verder willen aanpakken en ten tweede de contouren van een herziene KO.

Wij hebben deze wat uitgebreide blik in de keuken geboden, omdat de worsteling met de methodiek van een kerkordeherziening in feite een demonstratie is van de worsteling met de materie zelf. Een algehele herziening van de KO vereist een professionele aanpak. Het gaat om een omvangrijk en arbeidsintensief project, dat deskundig dient te worden uitgevoerd. Er bestaat bij de synode en in de kerken bovendien een hoog verwachtingspatroon. We achten het voor het welslagen van de verdere herzieningsoperatie dan ook noodzakelijk om hierover met de synode door te spreken. Uiteraard oriënteren wij ons bij de uitvoering van de opdracht aan bestaande kerkorden van andere kerkgemeenschappen, die meer of minder nauw aansluiten bij de DKO van 1618/1619, zowel in binnen- als buitenland. Mede gelet op onze opdracht hebben we specifieke aandacht voor de huidige KO van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Een algehele herziening van de KO geniet aldaar echter geen prioriteit, aangezien bij de CGK tamelijk recent sprake is geweest van een 'update' van de eigen KO.

Wij zijn er nog steeds van overtuigd dat een 'algehele herziening van de kerkorde' beslist gewenst is en dat er meer nodig is dan een enkele 'opfrisbeurt' van onze uit 1978 daterende laatste versie van de Dordtse Kerkenordening van 1618/19. Binnen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, zoals dat in die oude kerkorde is gecodificeerd (plus alle daaraan gekoppelde uitvoeringsbepalingen!), moet het mogelijk zijn een kerkorde te schrijven die meer eigentijds is afgestemd op de eisen van de kerken en ook van de rechtsontwikkeling in de 21^e eeuw. We hopen dat het voorbereidende werk in de afgelopen periode daarvoor goede aanzetten geeft.

Zoals gezegd, de hoofdstuk- en paragraafindeling van ons rapport weerspiegelt de gekozen werkwijze.

5. KERKORDE EN KERKELIJKE BESLUITEN

5.1 Overwegingen inzake aard, opzet en stijl van een nieuwe kerkorde

Opdracht

3. *verder te werken aan een algehele herziening van de kerkorde; met daarbij als bepalingen:*
 - a. *deputaten de ruimte te geven om in dit kader inhoudelijke wijzigingen in de kerkorde voor te stellen waar zij dat wenselijk achten, mits van een goede argumentatie voorzien, en daarbij acht te slaan op wat vanuit de kerken wordt aangedragen;*
 - b. *dat een stelselmatige en overzichtelijke opbouw van de kerkorde de voorkeur heeft boven het vasthouden aan de vertrouwde nummering en hoofdstukindeling van de artikelen;*
 - c. *dat omwille van de continuïteit daarbij gestreefd wordt naar een beknopte kerkorde;*
 - d. *bij de herziening acht te slaan op de kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken; (a-d: 5.1)*

5.1.1 Inleiding

De voorgaande deputaten hebben in hun rapport aan de GS Amersfoort-Centrum 2005 een

beschouwing gegeven over een algehele herziening van de KO, nadat deze zaak in de kerkelijke weg op de GS Zuidhorn 2002-2003 aan de orde was gekomen. Het belang van een algehele herziening is daarbij door de toenmalige deputaten gemotiveerd vanuit verschillende invalshoeken:

- a. de opbouw van de KO kan systematischer;
- b. er leven op tal van punten wensen tot inhoudelijke herziening;
- c. het is van belang de KO tegen het licht te houden in relatie tot het burgerlijk recht (liever: statelijk recht);
- d. er is sprake van overbodige bepalingen.

De synode heeft ons vervolgens opgedragen verder te werken aan een algehele herziening van de KO en daarbij ten aanzien van een aantal aspecten nadere aanwijzingen gegeven – zie de aan het begin van deze paragraaf herhaalde opdracht.

Wij achten het noodzakelijk dat aan een inhoudelijke bespreking van de diverse kerkordelijke thema's een bezinning voorafgaat rond de plaats en functie van het kerkrecht c.q. de kerkorde in het kerkelijk leven en in het statelijk recht. We wijzen daartoe in deze paragraaf op de volgende aspecten.

5.1.2 Wat is kerkrecht? Intern perspectief

Kerkrecht is het geheel, het samenstel van de door de kerk op basis van de Heilige Schrift vastgestelde en in geloof en liefde na te leven bindende afspraken, voorschriften en bepalingen (regels), die het ordelijk functioneren van en het samenleven in de kerk regelen, en wel ten aanzien van:

- a. haar structuren, dat wil zeggen het geheel van vaste afspraken en patronen van taken en verantwoordelijkheden;
- b. haar interne en externe relaties (rechtsverhoudingen en betrekkingen), dat wil zeggen plaatselijk, in het kerkverband, naar andere kerkverbanden, en extern naar de overheid;
- c. rechten en plichten;
- d. functies en bevoegdheden;
- e. procedures.

Deze 'werkomschrijving' van het begrip 'kerkrecht', die in Kampen aan de Theologische Universiteit wordt gehanteerd (zie *Gereformeerde theologie vandaag*), belicht de diverse aspecten die in het kerkrecht en dus ook in de KO samenkomen en die het stempelen als een eigensoortige vorm van recht.

Kerkrecht is enerzijds 'geestelijk recht': het reguleert het geloofsleven in de kerk als geestelijk huis van God. Kerkrecht is anderzijds ook 'organisatierecht': het reguleert het onderling samenleven van de gelovigen in de gemeenten onder het enig hoofd van de kerk, Christus. Kerk en recht zijn dus niet met elkaar in tegenspraak. In een tijd waarin 'regels' en afspraken niet erg populair zijn, blijft 1 Korintiërs 14:40 als uitgangspunt actueel: *Alles moet op gepaste wijze en in goede orde gebeuren*. Deze gedachte is dan ook terug te vinden in de diverse KO's op protestants en gereformeerd terrein.

'Recht' is een voluit bijbels begrip. Als aanduiding van het recht in de kerk hebben de termen 'kerkrecht' en 'kerkorde' en afgeleide of verwante termen (zoals 'kerkrechtelijk', 'kerkelijk appèlrecht' en dergelijke) de voorkeur boven samenstellingen met 'juridisch'.

5.1.2 Wat is kerkrecht? Extern perspectief

De kerken leven niet op een eiland. Zij verkeren in de maatschappij en willen dat ook. Tegelijkertijd is er in de kerken weinig concreet besef dat kerkrecht niet alleen een interne aangelegenheid is, maar dat het ook een bepaalde plaats inneemt in de burgerlijke of statelijke rechtsorde.

In de Nederlandse rechtsorde zijn met name twee bepalingen van belang, die juridisch(!) van grote invloed zijn op het eigen recht van de kerken (= kerkrecht), namelijk art. 6 Grondwet en art. 2:2 Burgerlijk Wetboek.

Art. 6 Gr (in samenhang met internationale grondrechten) geeft uitdrukking aan de godsdienstvrijheid:

1. *Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.*

2. *De wet kan ter zake van de uitoefening van dit recht buiten gebouwen en besloten plaatsen regels stellen ter bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden.*

Hoewel de Grondwet sinds 1983 de kerken als zodanig niet meer noemt, vallen zij volgens vaste leer onder het recht op *collectieve* godsdienstvrijheid. En het 'kerkelijk organisatierecht', dus de vrijheid van inrichting van de kerk, valt volgens heersende leer onder het 'vrij belijden'.

Art. 2:2 BW is dé kernbepaling voor de kerken in de Nederlandse wetgeving:

1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid.
2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Met uitzondering van artikel 5 gelden de volgende artikelen van deze titel niet voor hen; overeenkomstige toepassing daarvan is geoorloofd, voor zover deze is te verenigen met hun statuut en met de aard der onderlinge verhoudingen.

Ons beperkend tot art. 2:2 lid 2 BW: dit artikel erkent het recht van de kerken om hun eigen statuut, dat wil zeggen eigen kerkelijke regels te stellen. Zeg maar: soevereiniteit in eigen kring. In het statelijk recht bestaat alleen discussie over de reikwijdte van de begrenzing in de woorden 'voorzover niet in strijd met de wet'.

Kortom: in het Nederlands recht is de plaats van het kerkrecht als volwaardig recht erkend. Vanuit de staat bezien mogen de kerken hun eigen interne huishouding zelf regelen. Doen de kerken dat echter niet goed, dan lopen ze de kans dat het statelijk recht de lacunes opvult.

5.1.4 Schriftuurlijke en kerkelijke aard van de kerkorde

Binnen het geheel van het kerkrecht neemt de KO een centrale plaats in. Ze bevat de belangrijkste (werk)afspraken die de kerken hebben gemaakt over hun functioneren op plaatselijk en bovenplaatselijk niveau. Een aantal gegevens en lijnen uit de Schrift (voor een deel samengevat in de Drie Formulieren van Eenheid) is daarbij verwerkt. Niet alles wat uit de Schrift over kerkrecht is te leren, is ook in de KO opgenomen. Andersom is niet alles in de KO terug te voeren op bijbelse herkomst. Er is ook sprake van regelingen die zijn ontstaan uit kerkelijke traditie en/of de algemene context.

Wat de relatie van de KO tot de Schrift betreft, vallen verschillende graden van intensiteit te onderscheiden:

- a. er zijn bepalingen die op directe wijze aan een positieve bijbelse opdracht gevolg geven, bijv. dat er ambtelijke zorg en leiding in de gemeente moet zijn;
- b. er zijn bepalingen die invulling geven aan een bijbels criterium, bijvoorbeeld dat er in de aanstelling van voorgangers een bepaalde toetsing dient plaats te vinden, en die daaraan dan een zelf gekozen vorm geven, bijv. de toetsing via een classicaal examen;
- c. er zijn bepalingen die een praktische uitwerking geven, vooral gestuurd door omstandigheden van tijd en plaats (contextafhankelijk), bijv. dat een classis elke drie maanden moet bijeenkomen; daarbij kunnen alleen heel algemene oriëntatiepunten uit de Schrift gelden, bijv. dat er een goede samenleving tussen kerken moet zijn.

Met andere woorden: het soortelijk gewicht van kerkordebepalingen kan sterk variëren. Bij een algehele herziening zijn er onopgeefbare zaken, maar ook bepalingen die kunnen vervallen of worden vervangen door andere, op basis van gewijzigde inzichten en/of actuele behoeften.

5.1.5 Rechtskarakter van de kerkorde

Vanuit het externe perspectief, waarin de KO als grondwet van de kerk wordt aangemerkt (zie par. 5.1.3), zijn in een KO anno 2008 een aantal aspecten relevant c.q. vereist:

- a. uit de KO moet helder de kerkelijke hoofdstructuur zijn op te maken (presbyteriaal-synodaal, zelfstandigheid plaatselijke kerk versus landelijke eenheid, rechtsstatus gemeente, bijzondere ambten, kerkelijke vergaderingen, e.d.);
- b. in de KO moet duidelijkheid bestaan omtrent de verbindendheid van kerkelijke afspraken/regels/ besluiten (art. 31 KO [oud], ratificatie, gradatie kerkelijke besluiten,

- c. territoriale werking, e.d.);
- c. de KO moet een duidelijk stelsel van kerkelijke rechtspraak en beginselen van behoorlijke rechtspraak bevatten, gericht op vrede in de kerk (appèlrecht, revisie, zuivere rechtsgang, e.d.);
- d. de KO moet een heldere basis bieden voor de rechtspositie van de 'vaste werkers' in de kerk.

Op deze punten schiet de bestaande KO tekort. We moeten de gelegenheid te baat nemen om een update te maken juist voor wat betreft het *rechtsgehalte* van de KO. Dat is goed voor gezonde interne verhoudingen. En het is nodig om de eigen invulling van het 'kerkelijk statuut' naar buiten te kunnen uitleggen. Als het gevaar bestaat dat Nederlandse rechters struikelen op hoofdpunten van de KO, zoals de interne kerkelijke rechtsgang en de rechtspositie van werkers in de kerk, dan is er iets fundamenteel mis.

Wij hoeven als kerken ons kerkrecht niet zomaar te laten intimideren door juridische ontwikkelingen van buitenaf. Er is volop ruimte voor eigen invulling van het kerkelijk recht. Maar juist als we zelf verantwoordelijk zijn voor onze eigen regels, moeten we onze zaken op deze punten ook goed regelen. De KO moet wel echt een kerkelijk rechtsdocument zijn en zich daarin onderscheiden van een belijdenisgeschrift.

5.1.6 Taakstelling en taalkleed van de kerkorde

De taakstelling van de KO is meervoudig en dat uit zich ook in de taal waarin hij is gesteld. Zoals we in par. 5.1.4 hebben betoogd, valt in een KO onderscheid te maken tussen bepalingen met verschillende functies en daardoor ook verschillende dicties. Zo zijn er uiteenlopende bepalingen die zijn gericht op respectievelijk:

- a. ordening en inrichting: het betreft bepalingen die de infrastructuur omschrijven of definiëren (kerkinrichting);
- b. normering: het gaat hier om bepalingen die taakstellend zijn, vergelijkbaar met 'mission statements';
- c. een dwingend voorschrift: dit zijn bepalingen die nageleefd moeten worden en die rechten en plichten verschaffen, al dan niet met extern effect;
- d. prudentie: deze bepalingen geven uitdrukking aan een wenselijkheid, gebouwd op wijsheid of ervaring, e.d.

Bij de herziening van de tekst van de KO dienen functie en taalkleed beter onderling te worden afgestemd dan nu het geval is.

5.1.7 De kerkorde: volgend of sturend?

Een vraagstelling waaraan wij in deze overwegingen expliciete aandacht willen besteden, is die naar de rol van de KO bij voortgaande kerkelijke en maatschappelijke ontwikkelingen. Wij realiseren ons dat het recht vaak in grote mate reactief is: er is eerst sprake van voorvallen en ontwikkeling, dan ontstaat er bij herhaalde voorvallen casuïstiek, en vervolgens leidt dat tot beleidsbepaling en codificatie. Dit is ook in de kerken het geval.

Bij herziening van de KO dienen we enerzijds zo goed mogelijk te verdisconteren welke ontwikkelingen en verschuivingen al hebben plaats gevonden, hetzij in de kerken hetzij buiten de kerken, en of deze al dan niet codificatie verlangen. Anderzijds dient er gestreefd te worden naar formuleringen die ruimte laten/bieden voor voortgaande ontwikkelingen. Wij zijn van oordeel dat de KO niet actief dient vooruit te lopen op de meningsvorming in de kerken. Wel kan naar aanleiding van de herzieningsoperatie van de KO ook weer nieuwe bezinning op gang komen. Er is dus sprake van een zekere wisselwerking.

5.1.8 Opzet van de kerkorde en aansluiting bij de Dordtse Kerkenordening

Tot slot van deze algemene beschouwingen maken wij nog enkele opmerkingen over de opzet van een herziene KO. De synode heeft in haar opdracht (3b) gesteld dat 'een stelselmatige en overzichtelijke opbouw van de kerkorde de voorkeur heeft boven het vasthouden aan de vertrouwde nummering en hoofdstukindeling van de artikelen'. Wij onderschrijven deze benadering: de inhoud van de herziene KO gaat boven de vorm van de huidige KO. Tegelijkertijd zal de herziene KO als geheel een herkenbare loot blijven aan de DKO-stam. De kerngedachten van het presbyteriaal-synodaal gereformeerde kerkrecht zijn en blijven uitgangspunt voor de herziening.

5.2 Status en rechtseffect van synodebesluiten c.a.

Opdracht

te onderzoeken ten aanzien van welke generaal-synodale besluiten, bepalingen, handreikingen, regelingen, richtlijnen e.d. nog verheldering nodig is op het punt van status en rechtseffect en daarover voorstellen te doen;

De synode gaf ons de zojuist herhaalde opdracht om de status en het rechtseffect van synodebesluiten etc. te onderzoeken en daarover voorstellen te doen. Dit is een oude opdracht, die ook al verleend was door de GS Zuidhorn 2002-2003 (Acta art. 18).

Deze opdracht stond en staat mede in relatie met het digitaliseringsproject van de Acta van de generale synoden sinds 1892. Dit project (o.l.v. prof. Te Velde) vordert gestaag. Bijna alle Acta-delen van 1892 tot 1990 zijn intussen in digitale vorm beschikbaar. Regelmatig wordt er weer een deel in presentabele vorm geplaatst op www.kerkrecht.nl. Voor het project bekostigt de Theologische Universiteit voor een aantal uren per maand een student-assistent, terwijl ook vrijwilligers een belangrijke bijdrage leveren.

Inmiddels is in het voorjaar van 2007, met instemming van deputaten financiën & beheer, opdracht verstrekt aan br. P.G.B. de Vries te Doorwerth om uit alle Acta sinds 1892 de generale bepalingen en regelingen te verzamelen en in een handzaam tekstformaat aan te leveren. Dit materiaal zal dienen ter ondersteuning van het werk aan de herziening van de kerkorde. Op basis van deze verzamelde besluiten etc. van de vroegere generale synoden kan een nadere inventarisatie plaats vinden ter uitvoering van onze opdracht met betrekking tot status en rechtseffect van synodebesluiten.

Zowel t.a.v. de digitalisering van de Acta als de inventarisering van besluiten etc. met een blijvend generaal karakter zijn dus in de afgelopen periode belangrijke vorderingen gemaakt. Continuering van de synodeopdracht is nodig om deze projecten te kunnen voltooien.

6. AMBTEN EN GEMEENTE

6.1 Kerkelijk werker

Opdracht:

4. *te onderzoeken:*
 - a. *of en zo ja welke nadere regelingen nodig zijn rond de toelating als professioneel kerkelijk werker binnen de kerken;*
 - b. *of en zo ja welke maatregelen getroffen moeten worden voor contact met opleidingen voor kerkelijk werk;*

6.1.1 Achtergrond van de opdracht in de gronden

De synode voor de twee genoemde opdrachten de volgende gronden aan:

1. inzake de toelating van professionele kerkelijk werkers:
 - a. deskundigheid en confessionele betrouwbaarheid zijn wezenlijk voor professionele kerkelijke werkers;
 - b. er is op dit moment geen kerkelijke opleiding van kerkelijk werkers noch een kerkelijk keurmerk van professionele kerkelijk werkers;
 - c. er dienen zich verschillende mogelijkheden van kerkelijke toetsing aan, die om inventarisatie en evaluatie vragen, zoals: oordeel van de kerkenraad, gesprek op de classis (vgl. het vroegere classicale zendingsexamen), vereiste registratie in een kerkelijk 'beroepsregister' (vgl. PKN);
2. inzake contact met opleidingen voor kerkelijk werk:
 - a. noch de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle noch de Christelijke Hogeschool in Ede zijn kerkelijke opleidingen; de eventuele relatie met hen dient daarom zorgvuldig omschreven te worden;
 - b. omdat het fenomeen 'kerkelijk werker' in onze kerken in opkomst is, is het van belang goed geïnformeerd te zijn over hun opleiding en ook eventueel gezamenlijk beleid of gezamenlijke vragen en belangen van de kerken naar die opleidingen te kunnen

communiceren.

6.1.2 Interpretatie van de opdracht

De opdracht valt uiteen in twee delen. Het eerste deel heeft betrekking op de toelating van kerkelijk werkers binnen de kerken (a). Het tweede deel gaat over het eventuele contact met opleidingen voor kerkelijk werkers (b).

ad a

De GS Amersfoort-Centrum 2005 stelde een regeling vast waarin de toetsing en toelating van kerkelijk werkers aan de verantwoordelijkheid van plaatselijke kerkenraden wordt opgedragen/overgelaten. De synode heeft zich kennelijk afgevraagd of deze toelating op plaatselijk niveau voldoende waarborgt dat er deskundige en confessioneel betrouwbare mensen worden aangesteld. Of zou een bovenplaatselijk of zelfs landelijk systeem van toetsing en toelating adequater of betrouwbaarder zijn?

ad b

In de genoemde regeling wordt gesteld dat voor de aanstelling van een kerkelijk werker een diploma wel aan te bevelen, maar (nog) niet vereist is. In de praktijk blijkt dat zo'n diploma niet altijd, maar vaak wel een rol speelt bij de beoordeling en toelating van een kandidaat. Daarom ligt het voor de hand, dat de kerken gezamenlijk enig zicht willen hebben op de waarde van dit diploma door geïnformeerd te zijn over de opleiding(en). Ook zouden de kerken graag enige inspraak willen hebben in de opleiding(en). Daarom vraagt de synode deputaten om de mogelijkheden hiertoe te onderzoeken. Daarbij heeft zij een tweetal opleidingen in beeld, namelijk de GH (Zwolle) en de CHE (Ede). Wij hebben gemeend ons in onze verkenningen tot deze twee hogescholen te mogen beperken.

Tussen beide delen van de opdracht ligt een verband. Als de kerken willen kiezen voor een landelijk registratiesysteem, zullen zij specifieke voorwaarden moeten verbinden aan de inschrijving in zo'n register. Voor zover deze voorwaarden betrekking hebben op de vereiste opleiding, zal er een duidelijke invulling gegeven moeten worden aan de kerkelijke erkenning en accreditatie van de hogescholen die die opleiding aanbieden. Maar ook als niet gekozen wordt voor een registersysteem blijft het om genoemde redenen van belang, een officiële relatie in het leven te roepen tussen de kerken en de opleiding(en), ook al zal in dit geval die relatie een minder stringent karakter hebben. Voor de verbinding tussen beide delen van de opdracht hebben wij dus oog. In het navolgende rapporteren wij over de twee deelopdrachten afzonderlijk.

Nog één vooropmerking terzijde: verreweg de meeste kerkelijk werkers hebben een arbeidsovereenkomst met één kerkenraad. Slechts in een incidenteel geval is de situatie anders, doordat een kerkelijk werker in dienst is bij een samenwerkingsverband van meerdere kerken. Voor het gemak spreken we in het vervolg over plaatselijke kerkenraden. Ter plaatse gemaakte opmerkingen zijn mutatis mutandis even goed van toepassing op zulke andere situaties.

6.1.3 Toelating kerkelijk werkers

In de afweging tussen de diverse mogelijkheden van kerkelijke toetsing speelt een belangrijke rol hoe men de 'figuur' van de kerkelijk werker inschat in vergelijking tot een predikant of een ouderling. Op twee punten lijkt de kerkelijk werker op de predikant. Hij is namelijk voor het werk geschoold en wordt er voor gesalarieerd. Kort gezegd: evenals de predikant is de kerkelijk werker een betaalde professional.

Er zijn echter ook aanzienlijke punten van verschil. Een predikant is toegelaten als dienaar van het Woord binnen de kerken (in het meervoud). Ook al is hij verbonden aan een plaatselijke gemeente, hij heeft in meerdere opzichten bevoegdheden binnen het kerkverband, buiten de relatie met zijn plaatselijke kerk om. Dit geldt voor een kerkelijk werker niet, die immers gebonden is aan zijn arbeidsovereenkomst en daaraan zijn bevoegdheid ontleent. Mede om deze reden is het kerkverband (in de vorm van de classis en deputaten van de PS) als zodanig betrokken bij de toelating van predikanten (zie art. 5 KO).

Een tweede punt van verschil is de breedte van het arbeidsterrein. Kerkelijk werkers behartigen een taak die in het takenpakket van de predikant slechts een onderdeel is (doorgaans gaat het om het pastoraat).

Een derde verschilpunt is dat verreweg de meeste kerkelijk werkers hun arbeid verrichten op tijdelijke basis. Zij hebben zich niet, zoals predikanten, voor het leven aan hun dienst in de kerken

verbonden.

Op deze drie verschilpunten lijkt de kerkelijk werker dus veel meer op een ouderling. Wij verbinden hieraan de conclusie, dat de toelating via een classicaal toetsing, naar analogie van de toelating van predikanten, minder voor de hand ligt; deze optie hebben wij daarom niet verder onderzocht.

Waarmee niet gezegd is dat een bovenplaatselijk systeem niet het overwegen waard zou zijn. In het vervolg concentreren wij ons daarom op de afweging tussen de andere twee mogelijkheden die de GS in grond 1c noemde: toetsing door de kerkenraad of een landelijk registratiesysteem.

Ten aanzien van de eerste mogelijkheid leek het ons goed om te onderzoeken of er bij kerkenraden wel behoefte bestaat aan nadere regelgeving. Wijst de praktijk uit dat het bestaande systeem van toetsing en toelating door de kerkenraad niet voldoet? De resultaten van dit onderzoek leest u in paragraaf 6.1.3.1.

Ten aanzien van de tweede mogelijkheid hebben we ons georiënteerd op het registratiesysteem zoals dat binnen de PKN is geregeld. We hoefden niet het hele wiel zelf uit te vinden, maar konden daar terecht om het functioneren van een registratiesysteem in beeld te krijgen. De beknopte weergave daarvan treft u aan in paragraaf 6.1.3.2.

In paragraaf 6.1.3.3 overwegen we de aangereikte gegevens om daaruit een duidelijke conclusie te trekken.

6.1.3.1 ONDERZOEK

Opzet

Er bestaat nergens een totaaloverzicht over het bestand van kerkelijk werkers in ons kerkverband. Het was ons dus niet bekend welke kerken allemaal een kerkelijk werker in dienst hebben (gehad). Afgaande op fragmentarische informatie is onze inschatting nog steeds dat het maximaal om enkele tientallen gaat.

Om toch zo'n totaaloverzicht te verwerven, hadden we ons kunnen richten tot alle kerken in ons kerkverband. Maar deze benadering achtten wij niet adequaat. Reeds bij voorbaat was immers duidelijk dat het resultaat in geen verhouding zou staan tot de omvang van zo'n algemene zoekactie. Een betere mogelijkheid was beschikbaar. Van het Platform Pastoraal Werkenden kregen we een overzicht van de bij het PPW aangesloten kerkelijk werkers. Ons onderzoek (bestaande uit een vragenlijst met enkele open vragen en een aantal multiple-choice-vragen) hebben we gericht op de in deze lijst voorkomende kerken, met een paar incidentele aanvullingen. Uiteraard is hier dan geen sprake van een verantwoorde steekproef volgens de normen van sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de uitkomsten mogen dan ook niet met wetenschappelijke criteria worden beoordeeld. Maar het was de meest werkbare manier om de beschikking te krijgen over een substantiële hoeveelheid relevante gegevens.

Van de 12 aangeschreven adressen (11 kerken en 1 classicaal werkverband) kregen we 9 positieve resultaten terug. Wij koesteren het vertrouwen dat op deze manier toch steekhoudende conclusies zijn te trekken, temeer omdat de ontvangen gegevens een opmerkelijk eenduidig beeld opleveren. Het onderzoek vond plaats in het eerste jaar na ontvangen van de opdracht van de synode. Ondertussen is ons gebleken, dat een aanzienlijk deel van de kerkelijk werkers niet aangesloten is bij het Platform Pastoraal Werkenden.

Uitkomst

In de bestaande situatie is het aan kerkenraden toevertrouwd om zich een oordeel te vormen over de deskundigheid en de confessionele betrouwbaarheid van hun kandidaat. De kerkenraden blijken dit best aan te kunnen. De antwoorden op de vraag, hoe zij dit hebben vormgegeven zijn niet gelijklopend. In de wijze waarop de toetsing verricht wordt, worden in totaal de volgende vijf elementen genoemd:

- sollicitatiebrief met c.v.
- opleiding en diploma
- referenties
- een of meer sollicitatiegesprekken
- bekendheid met de kandidaat vanuit het verleden

De combinatie van elementen uit dit lijstje, alsmede de bijzondere aandachtspunten waarop een kandidaat werd bevraagd, valt in de afzonderlijke situaties per plaatselijke kerk verschillend uit. Maar alle kerkenraden vinden wel een weg om zich een indruk te vormen van de deskundigheid van hun kandidaat. Een minderheid van de kerken toetst expliciet de confessionele betrouwbaarheid van de kandidaat. De meerderheid van de kerken vertrouwt de kandidaat in dit opzicht hetzij op

basis van een belijdenisattestatie, hetzij omdat men de persoon uit eigen ervaring al kent (bijvoorbeeld omdat het een eigen gemeentelid is of omdat de kandidaat in de gemeente heeft stage gelopen).

Leidt deze werkwijze tot problemen? Neen. Wij hebben er expliciet naar gevraagd. "Hebben zich in de periode sinds uw kerkelijk werker aan het werk is gegaan, problemen voorgedaan op het gebied van zijn/haar deskundigheid en/of confessionele betrouwbaarheid?" In alle gevallen werd de eerste antwoordoptie aangekruist: "Nee, gelukkig niet." Met andere woorden: 'Tot nog toe is niet gebleken, dat wij ons in onze beoordeling van onze kandidaat vergist hebben.'

Verder geeft slechts één kerk desgevraagd aan dat het goed zou zijn om algemene richtlijnen op te stellen. Alle andere kerken geven aan dat ze bij het beoordelen van de geschiktheid van hun kandidaat aan duidelijker richtlijnen geen behoefte hebben gevoeld. Deze kerken geven ook allemaal aan dat de regeling die door de GS Amersfoort-Centrum 2005 is vastgesteld, voldoet. Op basis van dit onderzoek trekken wij voorzichtig de conclusie dat er bij kerkenraden geen behoefte bestaat aan nadere regelgeving rond de toetsing en toelating van kerkelijk werkers. Belangrijker nog is de conclusie dat er zich geen problemen voorgedaan hebben.

6.1.3.2 REGISTRATIESYSTEEM

Om een indruk te krijgen van het functioneren van een register hebben we gekeken naar het voorbeeld van het registratiesysteem van de PKN. Het hierna volgende beeld is gebaseerd op een drietal documenten, die alle via de website van de PKN zijn in te zien¹.

Wat is het register?

Het register is een administratief bestand, waarin de namen en gegevens staan opgetekend van allen die voor de functie van kerkelijk werker in aanmerking willen en kunnen komen. Zonder inschrijving in dit register is een aanstelling als kerkelijk werker niet mogelijk. In het register worden de volgende gegevens genoteerd:

- de persoonsgegevens;
- de gevolgde opleiding;
- de werkvelden waarin de persoon werkzaam kan zijn;
- (voor zover van toepassing) de aanstelling.

Wie houdt het register bij?

Het register wordt bijgehouden door het 'Bureau kerkelijk werkers'. Dit bureau is gehuisvest te Doorn, op het landgoed Hydepark, en beschikt over drie parttime werkrachten. Het bureau is een afdeling van het Protestants Landelijk Dienstencentrum van de PKN in Utrecht en is belast met de uitvoering van regelingen en het beleid voor kerkelijk werkers. Aan hen die kerkelijk werker willen worden, verstrekt het bureau een bevoegdheidsverklaring, mits zij in het register zijn ingeschreven.

Wie beslist over de inschrijving?

Over de inschrijving in het register wordt beslist door een inschrijvingscommissie, die door de synode is benoemd. Deze inschrijvingscommissie voert met kandidaten een gesprek over de motivatie, de geschiktheid om als kerkelijk werker werkzaam te zijn en de vertrouwdheid met leven en belijden van de kerk. Met het oog op deze inschrijvingsgesprekken organiseert het Bureau kerkelijk werkers minimaal 12 keer per jaar een zitting van de inschrijvingscommissie.

Welke voorwaarden zijn er voor de inschrijving in het register?

De inschrijving in het register is aan een aantal voorwaarden onderworpen.

1. De kandidaat dient te beschikken over een bachelordiploma HBO-theologie, studierichting GPW (algemene beroepenvariant). Dit diploma dient behaald te zijn aan een door de PKN erkende opleiding. De PKN heeft een viertal theologische opleidingen erkend als opleidingsroute voor kerkelijk werkers. Wie een HBO-diploma bezit van een niet door de kerk erkende opleiding, moet aan een van de vier erkende opleidingen een aanvullende scholing volgen (een instroommodule). In bijzondere omstandigheden zijn uitzonderingen op deze regel mogelijk; daarover beslist de 'kleine synode'.

¹ Het adres van de website is: www.pkn.nl. Het betreft 1) een brochure met de Toelichting op de regels voor de aanstelling van een kerkelijk werker van de Protestantse Kerk in Nederland; 2) een informatiebrochure voor studenten aan HBO-opleidingen theologie; 3) de Generale Regeling kerkelijk werkers.

2. De geschiedenis, de belijdenisgeschriften en de kerkorde van de PKN en de uitspraken die ten aanzien van de ethische vraagstukken door de kerken zijn gedaan, zijn samengebracht in een zogenoemd 'Kerkelijke Module'. De bestudering en kennis van deze module is verplicht voor hen die in het register willen worden ingeschreven. Men dient daarvoor dus een aantekening te behalen.
3. Met het oog op inschrijving in het register moeten kandidaten een korte route afleggen, die voor de theologisch opgeleiden bestaat uit een drietal studieweekenden.
4. Kandidaten dienen lid te zijn van de PKN.
5. Kandidaten dienen te beschikken over een positieve referentie uit hun plaatselijke gemeente.
6. Het gesprek met de inschrijvingscommissie dient een positief resultaat te hebben gehad.

Voor wie is het register toegankelijk?

Het Bureau kerkelijk werker verstrekt inlichtingen over inschrijving en ingeschrevenen in het register aan derden. Overigens worden naam en adresgegevens van hen die in het register staan ingeschreven opgenomen in het jaarboek van de PKN.

6.1.3. 3 OVERWEGING EN CONCLUSIE

Invoering?

Het laat zich in theorie zeker denken dat we binnen de GK een landelijk registratiesysteem in het leven roepen. Omdat daar op dit moment in het geheel geen infrastructuur voor is, komt daar echter nogal wat voor kijken.

- De inschrijving in en het beheer van het register zouden moeten worden toevertrouwd aan een of twee in het leven te roepen organen. Binnen de structuur van ons kerkverband spreken we dan over een of twee extra deputaatschappen. Ook denkbaar is één extra deputaatschap (naamsuggestie: Deputaatschap Kerkelijk Werkers) bestaande uit twee of meer werkgroepen.
- Dit deputaatschap (of combinatie van werkgroepen) dient
 - voorzien te worden van de nodige, o.a. budgettaire faciliteiten, en
 - aangestuurd te worden vanuit een deugdelijke instructie.
- De GS dient de voorwaarden vast te stellen waaraan kandidaten voor inschrijving dienen te voldoen.
- Voor zover deze voorwaarden betrekking zouden hebben op een vereiste opleiding, zou de GS een aantal opleidingen officieel dienen te erkennen en bij voortduur te accrediteren. Om de synode terzake van advies te dienen zou er ook voor deze taak een aparte werkgroep moeten komen (al dan niet als onderdeel van een 'Deputaatschap Kerkelijk Werkers'), waarin zowel theologische als onderwijskundige competenties vertegenwoordigd zouden moeten zijn.
- In overleg met de t.z.t. erkende opleidingen zou er indien nodig besloten moeten worden tot een handwijze met betrekking tot de eventuele toevoeging van opleidingsonderdelen van specifiek kerkelijke of confessionele aard.
- De GS zou een regeling moeten treffen met het oog op uitzonderingsgevallen, met name inzake de toelating van kandidaten met een elders verworven competentie. In onze kerkelijke situatie gaat het hier bijvoorbeeld om broeders (of zusters), die voor de functie van kerkelijk werker niet gediplomeerd zijn, maar wel in aanmerking komen op basis van leeftijd, (kerkelijke) ervaring en persoonlijke capaciteiten.

Voordelen

Het invoeren van een landelijk registratiesysteem zou zeker een paar voordelen hebben. Te noemen is o.a. het volgende:

1. Centralisatie van de toetsing en toelating van kandidaten kan leiden tot kwalitatieve stabiliteit en versterkt de positionering (het beroepsbeeld) van de kerkelijk werker in ons kerkverband. Door als gezamenlijke kerken verantwoordelijkheid te nemen voor de toelating van kerkelijk werkers laten we zien dat we kerkelijk werkers in het midden van de kerken voluit serieus nemen en hun aanwezigheid op prijs stellen.
2. Centralisatie bespaart plaatselijke kerkenraden de energie die ze er nu nog in moeten steken om hun kandida(a)t(en) zelf te beoordelen.
3. Mocht het aantal kerkelijk werkers in de toekomst substantieel gaan toenemen, dan zijn we daar met een degelijk uitgewerkt landelijk registratiesysteem goed op voorbereid.

Afweging en conclusie

Aansluitend bij dit laatste punt: zal het aantal kerkelijk werkers in onze kerken substantieel gaan toenemen? Waarschijnlijk zullen het er wel meer worden dan de enkele tientallen van nu, maar hoeveel meer? Het blijft moeilijk hierover voorspellingen te doen. Vast staat dat het aantal studenten dat zich bij de opleidingen meldt, de laatste jaren behoorlijk is gestegen. Te verwachten is dan dat het *aanbod* van gediplomeerde kandidaten eveneens zal toenemen. Maar hoe de ontwikkelingen aan de *vraagkant* zullen verlopen? Verreweg de meeste kerkelijk werkers zijn pastoraal werkers die met name worden ingezet in gemeentes waar de verhouding tussen het aantal (zorg-)adressen en de door de ambtsdragers te leveren inspanning noodzaakt tot het inhuren van extra menskracht. Hier zijn tendensen zichtbaar die leiden tot een hogere vraag (zie hiervoor het rapport van deputaten kerkrecht en kerkorde aan de GS Amersfoort-Centrum 2005, hoofdstuk 17, paragraaf 17.3). Ook een toenemend predikantentekort zal de vraag naar kerkelijk werkers kunnen doen stijgen. Toegenomen aandacht voor missionair werk en gemeentestichting kan leiden tot toenemende behoefte aan missionaire kerkelijk werkers of gemeenteopbouwwerkers. De combinatie van een toenemend aanbod en een toenemende vraag wijst wel uit dat er gesproken kan worden van een 'groeimarkt'. Gelet op de omvang en de samenstelling van ons kerkverband is echter ook de vraag te stellen of die markt niet redelijk snel verzadigd zal zijn. Verderop in het rapport leest u meer over deze kwestie.

Als we tegen deze achtergrond de voors en tegens tegen elkaar afwegen, dan hebben wij de stellige indruk dat de invoering van een landelijk registratiesysteem op dit moment prematuur is. Zoals uit de opsomming aan het begin van deze paragraaf kan blijken, zal enerzijds die invoering nog aanzienlijke en velerlei inspanning en menskracht vergen. Terwijl nu anderzijds nog niet zo duidelijk is hoe zinvol dat is, gelet op 'de grootte van de markt'. Hoeveel kerken en/of kerkelijk werkers zouden met een landelijk registersysteem nu eigenlijk gediend zijn? Naar onze inschatting zijn dat er ten enenmale onvoldoende, om alle extra inspanningen te rechtvaardigen die nodig zijn om zo'n systeem in het leven te roepen. We voegen hierbij de slotsom van paragraaf 6.1.3.1 toe, namelijk dat er bij kerkenraden geen behoefte bestaat aan nadere regelgeving rond de toetsing en toelating van kerkelijk werkers. Ook al brengen wij in rekening, dat kerken op de vraag of zij extra regelgeving nodig achten over het algemeen 'nee' zullen zeggen, dan moge duidelijk zijn wat ons advies aan de generale synode nu is. Tot nu toe voldoet bestaande regelgeving en zijn er geen aanwijzingen die binnenkort niet meer voldoen.

Wij adviseren om op dit moment niet te besluiten tot het invoeren van een landelijk register kerkelijk werkers, maar de situatie te laten zoals die is. De toetsing en toelating van kerkelijk werkers mag toevertrouwd blijven aan de plaatselijke kerkenraden c.q. de bovenlokale werkverbanden die hen in dienst wensen te nemen.

Tegelijk is dit een advies *voor dit moment*. Verderop in dit rapport zullen wij betogen dat het terrein van de kerkelijk werker in beweging is en de kerken er goed aan doen deze bewegingen te volgen.

6.1.4 Contact met de opleidingen

Wie voor kerkelijk werk opgeleid wil worden, kan bij verschillende opleidingen terecht. De meeste studenten die in onze kerken kerkelijk werker willen worden kiezen voor de Gereformeerde Hogeschool (in Zwolle) of de Christelijke Hogeschool Ede. Een deel van de huidige kerkelijk werkers is bij één van deze opleidingen opgeleid. Andere kerkelijk werkers hebben een andere opleiding genoten, zoals een cursus Pastoraal Psychologische Hulpverlening, Opleiding Gereformeerd Godsdienstleraar, een studie psychologie, een combinatie hiervan of nog anders. Weer een ander deel heeft geen specifieke opleiding gehad. Dit zijn voornamelijk kerkelijk werkers die vanuit hun ervaring in bijvoorbeeld pastoraat aangesteld zijn.

Tussen de twee door de synode genoemde opleidingen en de kerken bestaan geen officiële contacten; er zijn geen deputaten of waarnemers die namens de kerken overleg hebben met of toezicht hebben op de opleidingen. Wel is er tussen de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle en de kerken een sterke band. Alle docenten zijn gebonden aan de kerkelijke belijdenis (Drie Formulieren van Eenheid) en het overgrote deel van de docenten is lid van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt. Verschillende docenten van de GH geven ook les aan de TU in Kampen en omgekeerd. De opleiding in Zwolle is daarmee ingebed in de kerken. De kerken hebben met de CHE dat officiële contact niet.

6.1.4.1 OVERWEGINGEN

Bij de opdracht van de synode om te onderzoeken of er maatregelen getroffen moeten worden voor

contact met de opleidingen voor kerkelijk werker kun je vanuit twee richtingen denken: vanuit de kerken en vanuit de opleidingen.

Vanuit de kerken zijn aan de opleidingen deze vragen te stellen: waar leidt de opleiding toe op? Welke taken kunnen wij de kerkelijk werkers in de kerken laten doen? Wat geeft de opleiding hun studenten mee aan bagage en achtergrond? Hoe (confessioneel) betrouwbaar zijn zij?

Vanuit de opleidingen zijn deze vragen aan de kerken te stellen: waar hebben de kerken behoefte aan? Welk werk blijft er nu in de kerk liggen of verdient professionele versterking? Hoe zijn de ontwikkelingen op het gebied van pastoraat, opbouwwerk waar de opleiding op in kan spelen? Aan welke eisen moet de opleiding voldoen om kerkelijke werkers in de kerken met vrucht te laten werken? Wat speelt er op het werkveld, waar de opleiding op in kan spelen?

Afzonderlijk kijken naar de twee kanten van het door de synode gesuggereerde contact werpt licht op een aandachtspunt. De opleidingen zijn georganiseerd en hebben een gezicht. Er is een schoolleiding, er is een beleid, een aantal mensen is verantwoordelijk voor de inhoud van de opleiding. Een opleiding is overzichtelijk, er is een beperkt aantal docenten, er zijn leerdoelen en visiedocumenten. Wil je met een opleiding spreken, dan is er een 'loket'. Informatie over de opleiding, over inhoud, niveau, vakken, verantwoordelijkheden, in- en uitstroom, enzovoort is allemaal makkelijk te verzamelen.

Bij de kerken ligt dat anders. Wie zijn 'de kerken'? Wie in de kerk heeft overzicht over waar 'de kerken' behoefte aan hebben? Bij wie moet je zijn als je vragen hebt over wat er in de kerken blijft liggen aan pastoraal werk, jeugdwerk, evangelisatie? Er zijn meer dan 250 kerken van verschillende grootte en samenstelling in verschillende delen van het land. Ze komen één maal per 3 jaar samen in de synode. De kerken hebben naar de overheid toe een gezicht, maar bij wie kun je informatie verzamelen over wat de kerken nodig hebben als het gaat om werk in de kerk? Wij hebben als deputaten hebben met een kleine enquête enig zicht gekregen op gemeenten waar een kerkelijk werker aangesteld is. Maar een overzicht over welke behoeften er zijn, welk werk er blijft liggen, hoe in de toekomst het 'personeelsbeleid' in de kerken vorm moet krijgen, is bij een dergelijke enquête buiten beeld gebleven. Als deputaten al als een 'loket' aangewezen zouden zijn, is het voor hen veel moeilijker dan voor de opleidingen om alle relevante informatie te verzamelen.

Dat kan leiden tot ongelijkheid in het contact tussen de kerken en de opleidingen. Het gevolg zou kunnen zijn dat beleid met betrekking tot kerkelijke werkers vooral vanuit de visie van de opleidingen wordt bepaald. Dat zou een ongewenste situatie zijn. Ook voor de opleidingen is dat onbevredigend. Zij hebben vanuit het werkveld een gesprekspartner nodig die gelijkwaardige informatie heeft en de opleidingen kritisch kan bevragen. Een dergelijke gesprekspartner hebben de opleidingen nu niet in onze kerken. En voor de kerken bestaat het gevaar dat zij gaan blindvaren op wat de markt (de opleiding) aanbiedt.

In het rapport aan de vorige synode kwam een dergelijke problematiek ook aan de orde. Daar constateerden toenmalige deputaten dat de vraag om toelating tot kerkelijk werker en regelingen daarvoor op de synodetafel kwam vanuit de aanbodkant (er is een opleiding, er zijn mensen opgeleid tot kerkelijk werker) en niet vanuit de vraagkant (er blijft werk in de kerk liggen, er is buiten de predikanten behoefte aan geschoolde werkers). Bezinning op de kerkelijk werker volgde op de gegroeide praktijk. De kerken reageerden achteraf op ontwikkelingen. Hoewel deputaten schreven dat dat op zichzelf niet verontrustend is, het zou onbevredigend zijn als dat zo zou blijven. De kerken zouden ermee gediend zijn als zij 'vanuit zichzelf' een visie ontwikkelden op kerk zijn en daarmee op de inzet van vrijwillige en professionele werkers.

Wij komen daarom met het voorstel om het contact tussen de kerken en de opleidingen vorm te gaan geven. Dit is in lijn met onze opdracht. Hoewel in de formulering van die opdracht nog open is of er maatregelen getroffen moeten worden voor contact met de opleidingen, is in de gronden (2b) al aangegeven dat dit voor de kerken van belang is. In die grond wordt ook de aard van dat contact reeds aangegeven.

Enerzijds hebben de kerken behoefte aan informatie over de verschillende opleidingen. Wanneer zij een kerkelijk werker willen aanstellen, kunnen zij met die informatie kennis nemen wat studenten van verschillende opleidingen meekrijgen. Degenen die het contact met de opleidingen onderhouden, kunnen zicht krijgen op de opleidingen en kunnen het kanaal zijn waardoor de informatie over verschillende opleidingen naar de kerken toestroomt.

Anderzijds zullen degenen die het contact onderhouden, wel midden in de kerken moeten staan en moeten weten wat er leeft om zo de vragen en belangen van de kerken naar de opleidingen te kunnen communiceren. In lijn met wat de synode in de gronden uitsprak, hebben wij ons dan ook hierop bezonnen.

6.1.4.2 OPLEIDINGEN

Om ons op de opdracht over contact met opleidingen te bezinnen hebben wij ons in twee richtingen georiënteerd. Ten eerste hebben we contact gelegd met de twee door de synode genoemde opleidingen. Ten tweede hebben we een klein onderzoek gedaan over de verhouding tussen de kerken en de Vrije Universiteit in het verleden.

Met beide opleidingen is een plezierig en informatief gesprek gevoerd. Eerst op 10 april 2007 met drs. L. van Hoorn, opleidingsmanager en godsdienstleraar, en dhr. N. Belo, manager van het Instituut voor Gemeentebouw en Theologie, beiden van de afdeling Academie voor de Theologie (Opleiding Godsdienst Pastoraal Werk) van de Christelijke Hogeschool Ede. Zij hebben ons uitgebreid geïnformeerd over de ontwikkelingen op het gebied van predikanten en kerkelijk werkers, met name in de PKN. In de PKN doen veel kerkelijk werkers in de praktijk het werk van predikanten, waaronder ook voorgaan in diensten, al of niet met preekconsent. Mede door dit gegeven is over de positie van kerkelijk werkers en de verdeling van taken in de kerken een brede bezinning op gang gekomen. Binnen de CHE is dit gethematiseerd, onder andere in een lectoraat (zie verderop in dit rapport).

De CHE biedt voltijds en deeltijd opleidingen aan en werkt samen met verschillende kerken en stromingen: protestants-christelijk, reformatorisch en evangelisch. Door verschillende kerken is de CHE erkend als vooropleiding voor kerkelijk werkers. De schoolleiding streeft ernaar studenten dat mee te geven wat vanuit de eigen stroming gewenst is. Toezicht daarop is niet via visitatie of formele inbreng van kerken geregeld. Wel zijn er met kerken convenanten afgesloten waarin de eisen van de verschillende kerken inhoud krijgt binnen het onderwijsprogramma.

Vanuit de CHE zijn er niet direct formele contacten met de GKv. Wel staat men open voor wensen die er van onze kant kunnen zijn. De schoolleiding zal dan bezien of en hoe die wensen vervuld kunnen worden. In de afgelopen jaren is met andere HBO-opleidingen theologie² en mensen uit verschillende kerken³ een document opgesteld⁴, dat de competenties omschreven heeft. Dit document was ook een belangrijk instrument van de kerken en gemeenten om invloed te hebben op de opleiding. Mogelijk zal in de toekomst opnieuw een dergelijk overleg plaatsvinden om dit document aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Wanneer dat overleg plaatsvindt, lijkt het ons goed wanneer ook onze kerken daarin vertegenwoordigd worden.

Op 24 april 2007 heeft een gesprek plaatsgevonden met twee vertegenwoordigers van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle, te weten dr. H. Geertsema, opleidingsdirecteur, en drs. J. Meerveld, opleidingscoördinator. Zij hebben ons geïnformeerd over in- en uitstroom van studenten Godsdienst Pastoraal Werk (die onder andere opleidt tot kerkelijk werker) en over de band met de kerken. Deze opleiding is alleen een deeltijddopleiding.

Tot 2001 werden alleen docenten en studenten uit de GK toegelaten. In 2001 zijn de toelatingscriteria voor studenten ruimer geworden. Vanaf 2001 was de toelatingseis: ondertekenen van de Drie Formulieren van Eenheid plus een actief lidmaatschap van een plaatselijke GK. In de praktijk komen er studenten uit de hele gereformeerde gezindte.

In 2003 zijn de criteria voor personeel bij de GH ook veranderd. Nu is de eis: lidmaatschap van een kerkgenootschap dat de Bijbel en Drie Formulieren van Eenheid onderhoudt. In het sollicitatiegesprek wordt een identiteitsdocument besproken en dat moet ondertekend worden door de docent. De identiteit van de school is ook altijd onderwerp in de functioneringsgesprekken. Als blijkt dat er niet gehandeld wordt conform de identiteitsdocumenten, die onderdeel zijn van de arbeidsovereenkomst, dan volgt er ontslag. Zeker nu de exclusieve binding aan de GK losgelaten is, blijkt er in de praktijk een bewustere beleving van de identiteit. Die kan nu geen formele zaak zijn, maar moet regelmatig inhoudelijk besproken worden. De GH heeft ook te maken met overheidscontrole, ook op het punt van identiteit. De HBO-raad legt visitatiebezoeken af en maakt rapporten. Als het niveau van onderwijs of de eigen identiteit onvoldoende worden bevonden, kan de bekostiging van de school in gevaar komen.

Na het seizoen 2006/07 is er voor het vierde jaar een groep kerkelijk werkers afgestudeerd. Er zijn inmiddels 25 studenten van de GH op de 'arbeidsmarkt' te vinden. De GH heeft geen zorgen over de arbeidsgelegenheid van studenten. Zij voelen binnen de kerken de noodzaak van bredere inzet van professionele krachten steeds meer, onder andere vanwege de zwaardere problematiek in het

² Ook de GH was hierbij betrokken.

³ Beroepsverenigingen, een bisschop, vertegenwoordigers Gereformeerde Gemeenten, enz.

⁴ Landelijk overleg Opleidingen Theologie, *Een professional met diepgang. Domeincompetenties voor de Bachelor of Theology*, Ede 2006

kerkelijk leven. Ook zien zij dat er buiten de kerken steeds meer vraag naar pastoraal werkers is; er komt meer oog voor identiteitsgevoelige zaken en geestelijke achtergronden bij mensen. Ten derde verwachten zij een hoge uitstroom van predikanten binnen GK, waardoor de vraag naar andere arbeidskrachten in de kerken toe zal nemen.

De GH zou graag zien dat er een kerkelijke accreditatie van de opleiding komt. Dat betekent dat alleen een kerkelijk werker die de opleiding bij GH Zwolle heeft gevolgd, zo aan het werk zou mogen in de kerken. Wie elders een opleiding heeft gevolgd, zou eerst een aanvullende aantekening moeten halen alvorens aangesteld te worden. Dat is een vergelijkbare situatie met het vroegere diploma Gereformeerd Godsdienstonderwijzer: dit diploma was een voorwaarde om als onderwijzer binnen de gereformeerde scholen geaccepteerd te worden. De GH is bereid een dergelijk aanvullend programma te ontwikkelen voor wie elders een opleiding volgt. Wanneer de kerken hiertoe zouden besluiten, dan is de GH bereid om een door de kerken aangewezen visitatiecommissie te ontvangen.

Wat de GH voor ogen staat is vergelijkbaar met de praktijk in de PKN. Daar zijn bepaalde (4) opleidingen erkend⁵. Wie een opleiding aan een andere instelling gevolgd heeft, moet een aanvullende toets afleggen. Zo wil men de kwaliteit van het beroep Kerkelijk Werker waarborgen.

6.1.4.3 HISTORIE

Wij hebben een klein historisch onderzoek ingesteld naar de relatie tussen de kerken en de Vrije Universiteit. Dit is gedaan omdat er een punt van overeenkomst is met onze opdracht. De VU was een zelfstandige (predikanten)opleiding, met een eigen bestuur, los van de kerken. Aan deze opleiding studeerden mannen die later predikant in de kerken werden. Zij werd niet door deputaten bestuurd. Het is goed kennis te nemen hoe onze vaders het contact tussen opleiding en kerken geregeld hadden.

Bij artikel 21 KO van de Gereformeerde Kerken (synodaal) hebben van 1908 tot 2003 bepalingen gegolden die het contact tussen de Vrije Universiteit en de kerken regelden. Er was een overeenkomst tussen 'de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Vereniging voor christelijk wetenschappelijk onderwijs'⁶. De volgende zaken werden in de overeenkomst geregeld:

Toezicht en verantwoordelijkheid:

De kerken aanvaarden de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit als een erkende opleiding voor het ambt van predikant.

1. De kerken hebben het recht van toezicht op het onderwijs. Dat geldt zowel het onderwijs zelf als de geschiktheid van de personen die het onderwijs geven. Dit toezicht geldt niet voor de niet-theologische vakken.
2. De kerken benoemen Deputaten voor dat toezicht.
3. Deputaten en bestuur van de Vereniging stellen samen het onderwijsprogramma vast.
4. Deputaten hebben het recht colleges, werkgroepen en examens bij te wonen.

Concrete eisen:

1. Wie onderwijs geeft, behoort in de regel belijdend lid te zijn van één van de kerken.
2. Wie onderwijs geeft, behoort zich te verbinden tot trouw aan het belijden van de kerk.
3. Wie onderwijs geeft, behoort de Drie Formulieren van Eenheid te ondertekenen.
4. Deputaten moeten hun fiat geven aan een benoeming van hoogleraar, lector of docent. In geval van conflict tussen Vereniging en Deputaten, beslist de synode.
5. Deputaten hebben het recht bij vragen over de confessionele trouw van een docent in te grijpen, waardoor hij uiteindelijk van de opleiding kan verdwijnen.

Andere opmerkelijke zaken:

1. De kerken zijn verplicht geld in te zamelen voor de VU.
2. De VU mag met andere kerken niet een dergelijke overeenkomst aangaan, tenzij beide partijen het goed vinden.

Geconcludeerd mag worden dat er een bijzonder sterke band was tussen de opleiding voor predikant en de kerken. Er was een hechte samenwerking en de opleiding kon niets doen zonder de

⁵ Generale Regelingen behorende bij de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland bij ordinantie 3-12-1, artikel 3.3). De CHE is zo ongeveer de 'hofleverancier' van kerkelijk werkers in de PKN. De GH is overigens door de PKN *niet* erkend.

⁶ Laatst gewijzigd Bentheim 1981, art 216. Met dank aan prof.dr. L. J. Koffeman, hoogleraar kerkrecht en oecumene aan de Protestantse Theologische Universiteit, en tevens beleidsmedewerker scribaat bij de Protestantse Kerk in Nederland voor het verstrekken van dit document.

toestemming van de kerken. De organisatie was weliswaar anders, maar in de praktijk waren toezicht en invloed op de VU en bijvoorbeeld de eigen kerkelijke opleiding in Kampen nauwelijks verschillend, en in ieder geval goed vergelijkbaar.

6.1.4.4 ONTWIKKELINGEN

Het werkveld van de kerkelijk werker is (nog) volop in ontwikkeling.

Enerzijds is er aan het fenomeen kerkelijk werker niet veel nieuws. Zoals deputaten in het rapport aan de synode van Amersfoort-Centrum 2005 schreven, hebben de kerken ook in andere tijden te maken gehad met mensen die op het terrein van de ambten hun beroep uitoefenden en met een salaris werkten. Ook in het recente verleden was dit praktijk: op allerlei plaatsen traden en treden niet-predikanten als catecheten op, die toch ook in zekere zin kerkelijke werkers genoemd mogen worden.

Anderzijds is de huidige kerkelijk werker wel nieuw fenomeen. Hij/zij ontwikkelt zich tot iemand met een vaste plaats in de kerken. Hij/zij wordt steeds meer een werker die *permanent* zijn/haar beroep maakt van kerkelijk werk (fulltime of parttime) en kan met een gedegen *opleiding* in specifieke taken aan het werk. Deze ontwikkeling is nog lang niet ten einde. Wij kunnen als deputaten niet nu al voorzien waarop die ontwikkeling uitloopt. Wel kunnen we enige ontwikkelingen beschrijven, waarin verschillende elementen een rol spelen.

Eerst over de positie van de kerkelijk werker. In het rapport aan de synode van 2005 zijn enkele bladzijden gewijd aan de eigen positie van de kerkelijk werker ten opzichte van (bestaande) ambtsdragers. Wanneer de kerkelijk werker in de praktijk vrijwel dezelfde taken krijgt als een predikant, zoals bijvoorbeeld in de PKN veelal gebeurt (inclusief preken en leiding geven), zijn andere eisen van opleiding en toezicht nodig dan wanneer hij/zij deze taken niet krijgt en vooral gezien wordt als een gemeentelid (ouderling, diaken) met extra tijd, capaciteiten en taken.

In onze kerken hebben kerkelijk werkers met predikanten gemeen dat ze op het gebied van de ambten werken en dat ze van dat werk hun beroep gemaakt hebben. Het verschil is dat ze veelal een afgebakende aanstelling krijgen, dat ze hun werk doen via een overeenkomst onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad, dat ze niet preken en (meestal) geen deel uitmaken van de kerkenraad en zo geen leiding geven aan de gemeente.

Wanneer hun taken beperkter en meer afgebakend zijn, is te stellen dat er voor kerkelijk werkers minder waarborgen nodig zijn dan voor predikanten. Zo blijkt dat ook uit de literatuur over de verhouding tussen predikantenopleidingen en de kerken. Met name de invloed die predikanten hebben door voorgaan in erediensten, in kerkenraadbeleid en in het kerkverband wordt vaak genoemd als reden voor zorgvuldig toezicht op de predikantenopleiding⁷.

Wij willen erop wijzen dat het verschil in taken en werkzaamheden tussen predikanten en kerkelijk werkers niet formeel moet worden gemaakt. Ook al hebben kerkelijk werkers afgebakende bevoegdheden en staan zij formeel altijd onder een kerkenraad, de reikwijdte van hun werk kan wel groot zijn. Een opbouwwerker in een gemeente mag dan formeel geen stemrecht hebben over beleidsplannen, in veel gevallen is hij/zij de maker ervan en heeft hij/zij ook veel invloed op het beleid. Kerkelijk werkers kunnen door hun werk en optreden, juist ook buiten een kerkenraad, veel voor de gemeente betekenen. Daarom zal een gedegen opleiding en confessionele betrouwbaarheid voor de kerken zeer dienstig zijn.

Een tweede element in de ontwikkelingen wijzen we aan in de vorm van een vraag: wat is de toekomstige positie van de kerkelijk werker in onze kerken? Hij/zij heeft tot nu toe een andere positie dan in bijvoorbeeld de PKN. Mede door het grote predikantentekort in die kerken vullen veel kerkelijk werkers vacatures op van predikanten. Vaak gaan zij wekelijks voor in diensten, preken zij - al dan niet na aanvraag van preekconsent - en doen in de praktijk het werk wat anders een predikant zou doen.

In die kerken woedt al enige jaren de discussie over de HBO-predikant. De discussie gaat over vragen als: moeten HBO-theologen - al of niet met een extra opleiding - toegelaten worden tot het ambt van predikant? Is er een principieel of slechts een praktisch verschil tussen de kerkelijk werker en de predikant en wat is dat dan? Is een universitaire studie noodzakelijk om toegelaten te worden tot de preekstoel? Moet de status van de kerkelijk werker niet worden versterkt en hoe dan?

Dat is een andere situatie dan in onze kerken. Nergens is een kerkelijk werker aangesteld in de

⁷ Bijvoorbeeld H. Bouwman, Gereformeerd kerkrecht, paragraaf 48, blz. 503. Verder bij verschillende commentaren op de KO bij artikel 18.

plaats van een predikant. Overal heeft hij/zij een andere en vaak een specifiekere taak dan een predikant. Ook hebben wij in de kerken geen regeling dat kerkelijk werkers voorgaan in kerkdiensten en daar eigen preken uitspreken.

De vraag is of deze situatie zo zal blijven. Ook in onze kerken dreigt een predikantentekort⁸. Dat staat tegenover de situatie dat er steeds meer mensen een opleiding tot kerkelijk werker volgen. Zoals wij al schreven noemen sommige waarnemers het werkveld van de kerkelijk werker een groeimarkt⁹, terwijl het aantal nieuwe predikanten afneemt. We zullen als kerken rekening moeten houden met het scenario dat sommige kerken geen predikant kunnen beroepen, maar er wel kerkelijk werkers beschikbaar zijn. Het is te voorzien dat de discussie over de HBO-predikant - mogelijk op iets andere punten - op termijn ook in onze kerken gevoerd gaat worden. Alleen maar afwachten van deze discussie tot er in de praktijk al ontwikkelingen gegroeid zijn, achten wij niet wijs.

Een derde opmerking: wij zien maatschappelijke ontwikkelingen die in de kerk hun invloed hebben. In veel gemeenten is meer werk in de kerk te doen dan dat gemeenteleden daar tijd voor beschikbaar stellen. Werk in de kerken blijft liggen, ambten zijn soms moeilijk te vervullen. Het is denkbaar dat kerken in de toekomst bereid zijn om kerkwerk, wat nu kosteloos door leden gedaan wordt, door betaalde mensen te laten doen. In de maatschappij is een tendens zichtbaar dat bijvoorbeeld tweeverdieners liever betalen voor kinderopvang en huishoudelijk werk dan dat zij het zelf doen. Te verwachten is dat sommige mensen in de kerk liever meer VVB betalen en pastorale en andere werkers (laten) 'inhuren' dan dat zij zelf dergelijke taken in de gemeente op zich nemen. Zoals deputaten in het rapport aan de vorige synode reeds schreven, juichen wij deze ontwikkeling niet toe. Maar het is de vraag is of dit 'niet toejuichen' door deputaten of de synode genoeg is om deze ontwikkeling te keren.

Een vierde opmerking heeft met de drie bovenstaande te maken. De maatschappij verandert en de aard van het werk in de kerk verandert onder invloed daarvan. Omdat het werk in de kerken verandert, veranderen ook de opleidingen voor werkers in de kerk. Anders geformuleerd: er is een voortdurende wederzijdse beïnvloeding tussen maatschappij, kerken en opleidingen. Mede onder invloed van de nieuwe problemen en vragen vanuit de maatschappij verwachten de kerken anders opgeleide mensen. De opleidingen vervullen veelal de functie van kenniscentrum waar informatie samenkomt en waar visies ontwikkeld worden.

In deze tijd hebben de kerken behoefte aan predikanten die zich permanent scholen en die op sommige onderdelen van het werk gespecialiseerd zijn. De predikant zal in de toekomst steeds minder de allround predikant zijn, maar zich meer gaan richten op bepaalde taken. Daarnaast is er in de kerken steeds meer behoefte aan mensen die bepaalde taken op zich nemen. Kerken willen - soms tijdelijk - bepaalde bekwaamheden of vaardigheden 'inhuren'. De Theologische Universiteit, de Gereformeerde Hogeschool, de predikantenvereniging, deputaten Dienst en Recht bezinnen zich op het werk in onze kerken. De tijd dat predikanten de enige professionele kracht voor het geestelijk werk in de gemeente waren, is voorbij. Nu staan wij voor de vraag op wat voor manier het werk in de kerk het meest vruchtbaar en effectief op te pakken is. De kerkelijk werker zal in dat toekomstplaatje zeker een rol spelen.

Niet voor niets heeft de Christelijke Hogeschool Ede voor dit terrein voor de jaren 2006 - 2010 een speciaal lectoraat gemeenteopbouw ingesteld. In dit lectoraat, waarvoor onder andere de bekende dr. S. Paas is aangetrokken, wordt studie gedaan naar veranderingsprocessen en innovatie in kerken. De nadruk ligt daarbij in het bijzonder op de positie van de HBO-theoloog of kerkelijk werker. Omdat kerken en christelijke organisaties midden in een samenleving staan die stormachtige veranderingen meemaakt, houdt het lectoraat zich de eerste jaren vooral bezig met het werkveld van de kerken. De veranderingen die zij meemaken, hebben grote impact op allerlei facetten van het gemeentelven en op degenen die daarin verantwoordelijkheid dragen. Het lectoraat wil kerken van dienst zijn bij het uitvoeren van hun missie in een tijd waarin grote vragen afkomen op aard, organisatie, beleving en structuur van de kerk in Nederland¹⁰.

⁸ J. Westert, *Reformatie* jrg 81, nr. 43, (5 augustus 2006)

⁹ Uitspraak van schoolleiding GH. Met name zien zij ook, dat er relatief veel oudere studenten zich aanmelden. Het gaat daar bijvoorbeeld om mensen die jarenlang in het bedrijfsleven gewerkt hebben, die carrière willen beëindigen om hun gaven nu in de kerk in te zetten.

¹⁰ Website CHE, button Theologie, lectoraat (gemeenteopbouw). Daar is onder de button 'basisdocumenten' een gedetailleerde beschrijving van het voorgenomen onderzoek te vinden (<http://topshare.che.nl/theologie/215455/205770>).

Kortom, tot nu toe is de kerkelijk werker in onze kerken nog een betrekkelijk zeldzaam fenomeen¹¹. Mogelijk zal er op korte termijn ook weinig veranderen. Maar het is nu niet vast te stellen of dat zo blijft. Op de middenlange termijn kan het werkveld in de kerk behoorlijk wijzigen. Het lijkt ons in deze fase niet verstandig om rond de kerkelijk werker teveel vast te leggen. Het lijkt ook niet nodig. Uit de kerken ontvangen we niet het signaal dat er wat betreft de opleidingen regelgeving nodig is. Wel willen we ervoor pleiten dat de kerken zichzelf op de hoogte houden van de ontwikkelingen en daar in meedenken. Ook hebben kerken baat bij informatie over de verschillende opleidingen en waartoe deze precies opleiden. Wanneer kerken weten wat opleidingen bieden, welke vakken een aan te stellen kerkelijk werker gehad heeft, welke inhoud daaraan gegeven is en welke geestelijke vorming hij/zij bij die opleiding genoten heeft, helpt hen dat in hun keuze voor een kerkelijk werker. Ook (aspirant)leerlingen kunnen baat hebben bij informatie over de verschillende opleidingen. Ook lijkt het ons verstandig om de ontwikkelingen op het gebied van de 'bemensing' in de kerk te volgen en daarin mee te denken. Het is voor de kerken belangrijk ontwikkelingen niet alleen af te wachten en er dan op te reageren. Het zal de kerken ten goede komen als zij vanuit de actuele vragen en problemen met de opleidingen in gesprek komen en zo samen met hen visie ontwikkelen over werkers in de kerk.

6.1.4.5 CONCLUSIES

Aan het eind van de paragraaf over contact met de opleidingen keren wij terug naar de desbetreffende opdracht. De vraag of het de kerken dient wanneer zij contact onderhouden met de opleidingen voor kerkelijk werk, beantwoorden wij bevestigend. Het is mooi te vernemen dat de twee door de synode genoemde opleiden (Zwolle en Ede) open staan voor dat contact. Wat betreft het erkennen van één of meer opleidingen en die aan te wijzen als erkende opleiding om een aanstelling als kerkelijk werker in de kerken te kunnen krijgen, adviseren wij in dezelfde terughoudende lijn als bij de opdracht over een registratiesysteem van kerkelijk werkers. Op dit moment hebben de kerken er niet om gevraagd, er blijkt ook geen noodzaak toe en de ontwikkelingen zijn nog zo in beweging dat een dergelijk voorstel prematuur zou zijn.

Van het aanbod van de Gereformeerde Hogeschool om een aanvullend pakket samen te stellen voor wie niet aan de haar gestudeerd heeft, hoeft daarom nu geen gebruik gemaakt te worden. Wel noteren wij dit aanbod dankbaar, en zouden graag de mogelijkheid open gehouden zien om er in de toekomst gebruik van te maken. Wanneer er meer duidelijk is over de inhoud van de verschillende opleidingen en wanneer blijkt dat bepaalde opleidingen zaken laten liggen die belangrijk zijn voor het werk in onze kerken, is het zeker te overwegen de GH te vragen een dergelijke aanvullende module te ontwikkelen. Dan is het ook vroeg genoeg om na te denken over aanbevelen of verplichten van een dergelijk aanvullend pakket.

Daarom doen de kerken er goed aan mensen te benoemen die het contact met de opleidingen aangaan. Wij denken hierbij niet direct aan een nieuw deputaatschap. Effectiever en efficiënter lijkt het om enkele leden aan een bestaand deputaatschap toe te voegen - bijvoorbeeld deputaten SGO - met de speciale taak van het onderhouden van contact met de opleidingen. Ook bevelen wij aan dat deze deputaten contact met de Theologische Universiteit onderhouden; zij heeft met dezelfde ontwikkelingen te maken en ontwikkelt ook kennis op dit gebied.

Wat betreft de Christelijk Hogeschool Ede adviseren wij dat deze speciale deputaten zich laten informeren over de opleiding en zeker ook de resultaten van het lectoraat gemeenteopbouw blijven volgen. Wanneer er in de toekomst weer eens een overleg georganiseerd zou worden tussen opleidingen en vertegenwoordigers van kerken, adviseren wij dat vertegenwoordigers van onze kerken aan dat overleg deelnemen.

Wat betreft de GH lijkt een intensiever contact op zijn plaats. De opleiding is meer dan de CHE ingebed in onze kerken en zij kan zich daarom meer richten op wat daar nodig is. Hierbij is het goed nader afspraken te maken over de vorm en inhoud van het contact. Wij stellen voor bij dat overleg ook de TU regelmatig te betrekken.

Waar de kerken in onze ogen op dit moment behoefte aan hebben is *informatie* op het gebied van werk wat nu en in de toekomst in de kerk gedaan wordt, kan worden en nodig of wenselijk is. De kerken hebben ook behoefte aan *transparantie* op het gebied van de opleidingen: welke opleidingen zijn er, waar leiden ze toe op en wat mag je van de afgestudeerde studenten verwachten. Het is voor kerkenraden en aspirant studenten zinvol deze informatie beschikbaar te hebben.

¹¹ Hoewel die minder zeldzaam is dan uit het beperkte onderzoek van deputaten blijkt. Tijdens een vergadering van het platform kerkelijk beheer bleek dat er buiten de werkers die bij het Platform voor Kerkelijk Werkenden geregistreerd zijn, een behoorlijk aantal andere kerkelijk werkers in de kerk te zijn. Mogelijk is er bij de opleidingen meer zicht te krijgen op de werkplekken van oud-studenten.

6.1.5 Voorstellen

Wij doen de synode een aantal voorstellen die in het eindvoorstel van dit rapport (hoofdstuk 11) zullen worden opgenomen.

6.2 Preekbevoegdheid

Opdracht

vragen rond de preekbevoegdheid in kaart te brengen en mogelijke antwoorden daarop cq. regelingen daarvoor te formuleren;

Door ziekte is het ons niet gelukt om de rapportage over preekbevoegdheid in dit stadium af te ronden. Anderzijds erkennen wij dat uitvoering van deze opdracht wel een zekere urgentie heeft en niet zomaar op het verdere herzieningswerk kan wachten. Om die reden hopen wij over een en ander in een aanvullend rapport verslag te doen en advies uit te brengen.

6.3 Bestuursconcept kerkenraad

Opdracht

*aandacht te geven aan:
de brief van de Particuliere Synode van Overijssel 2003 d.d. april 2004 inzake art. 36 KO;*

De synode ontving een brief van de PS Overijssel 2003 met betrekking tot art. 36 KO, waarin de leiding van de kerkenraad exclusief aan de predikant(en) wordt voorgeschreven. Zij besloot (Acta art. 46) een voorstel van de PS om die exclusiviteit op te heffen niet over te nemen, maar de brief met het oog op de herziening van de KO in handen van ons deputaatschap te stellen. Wel besloot zij (2) 'totdat een herziene kerkorde in werking treedt vooralsnog de invulling van het voorzitterschap van de kerkenraad in de vrijheid van de kerken over te laten.' Deze kwestie zien wij graag in verband met dieper gaande vragen rond het bestuursconcept van de kerkenraad, zoals zijn samenstelling en de positie van allerlei andere functionarissen in de kerk. Deze zaken hebben nog in studie. Daarom is er naar ons oordeel in de stand van zaken ten opzichte van het genoemde synodebesluit geen wijziging gekomen.

6.4 Rechtspositie predikanten

Opdracht

*aandacht te geven aan:
de brief van de kerk te Amersfoort-Centrum d.d. 18 maart 2005 betreffende de rechtspositie van predikanten;*

6.4.1 Inleiding

De synode heeft als één van de aandachtspunten bij de algehele herziening van de KO gewezen op de rechtspositie van de predikanten. Uit de kerken is hierom gevraagd, mede in het licht van recente jurisprudentie van de burgerlijke rechter. Deze aandacht is terecht. Het punt is door deputaten in dit rapport (zie paragraaf 5.1.5) ook al genoemd als een wezenlijk onderdeel van een herziene KO. Binnen het deputaatschap is met name mr. Pel in deze materie gespecialiseerd. Hij is beroepshalve betrokken bij civiele procedures op dit gebied en bereidt hierover een proefschrift voor. In het kader van dit rapport bieden deputaten een korte oriëntatie rond dit thema, die tegelijk de richting aangeeft voor de herziening van de KO op dit punt.

6.4.2 Beoordeling in juiste context

Het is allereerst van belang de rechtspositie van predikanten ('geestelijke bedienaars') niet geïsoleerd te beoordelen. Wij merken dit op tegenover twee uiteenlopende benaderingen die in de praktijk nog al eens opgeld doen.

Eenzijds bestaat - in de kerk - de neiging om te denken dat er in onze huidige KO toch veel bepalingen zijn gewijd juist aan het ambt van predikant (vgl. art. 2-19 KO) en dat daaruit wel duidelijk is c.q. kan zijn hoe de rechtspositie van de predikant kerkelijk is geregeld. Met andere woorden: wat is het probleem eigenlijk?

Anderzijds wordt tegelijkertijd - in de kerk maar ook daarbuiten - met een zeker gemak gedacht of gesteld dat de predikanten toch 'gewoon' een arbeidsovereenkomst hebben. Met andere woorden: waarom zo moeilijk doen? Beide benaderingen getuigen van een te smalle kijk op de zaak. Probleem bij de eerste benadering is dat de huidige KO wel allerlei bepalingen over de predikant kent, maar dat de daaraan ten grondslag liggende visie op het predikantsambt c.a. niet expliciet wordt benoemd. Met name punten zoals de gezagsverhouding(en) tussen kerkenraad-predikant-gemeente, het 'tegenover de gemeente', de ambtsgedachte met allerlei facetten, het predikantschap voor het leven, de verbintenis met de plaatselijke kerk en tegelijk de band met de gezamenlijke kerken, het karakter van het traktement, etc., worden in de KO niet geëxpliciteerd. Maar het zijn intussen wel relevante zaken die het bijzondere karakter van de rechtspositie van de predikant domineren(!).

Probleem bij de tweede benadering is dat deze zonder meer haar uitgangspunt neemt in het burgerlijk arbeidsrecht en miskent dat de kerken hun eigen kerkelijk recht bezitten, met daarin ook een eigen specifieke regeling voor de predikanten vanwege hun bijzondere 'dienst'.

Kortom: een beroep enkel op de bestaande KO-tekst volstaat niet meer. De huidige KO is onvoldoende in staat om het bijzondere rechtskarakter van het ambt van predikant duidelijk te maken. Anderzijds miskent een beroep op het civiele arbeidsrecht het specifieke kerkelijke rechtskarakter van de verbintenis van de predikant.

6.4.3 Kerkelijk statuut

In paragraaf 5.1.3 kwam al de kernbepaling in het Nederlands recht met betrekking tot de kerkgenootschappen ter sprake. Art. 2: 2 lid 2 BW erkent het recht van de kerken om hun eigen interne kerkelijk recht te hanteren. De kerken 'worden geregeerd door hun eigen statuut.' Dat kerkelijk recht heeft betrekking op zowel 'geestelijke' zaken als ook op materiële zaken. In de kerk hangen die twee nauw samen.

De kerkelijke structuur zoals wij die nu kennen, gaat voor een deel rechtstreeks terug op bijbelse uitgangspunten, voor een deel ook op historisch bepaalde invullingen daarvan (kerkhistorie), en zij wordt voor nog weer een ander deel bepaald door de actuele omstandigheden (actualiteit). Die drieslag is terug te vinden in de KO en ook in de rechtspositie van de predikant.

De kerken danken hun eigen kerkelijk recht dus niet aan de staat. Het eigen statuut van de kerken wordt door de staat *erkend*. De kerken mogen echter wel dankbaar zijn dat het Nederlands recht hun de ruimte biedt voor een eigen kerkelijk recht, waarin de drie genoemde elementen hun plaats hebben. En de kerken zijn het aan hun eigen stand verplicht om hun zaken goed te regelen.

6.4.4 Betekenis kerkelijk statuut voor rechtspositie

Wat betekent het bovenstaande nu concreet voor de rechtspositie van de predikant? Wij wijzen op de volgende punten.

Het is fundamenteel verkeerd het vertrekpunt te kiezen in het Nederlandse civiele arbeidsrecht. De predikant vervult zijn ambt binnen het kerkgenootschap en zijn rechtspositie wordt dan ook primair bepaald door het eigen kerkelijk statuut. Dit moeten we in de kerk en daarbuiten zoveel mogelijk blijven benadrukken.

Het vertrekpunt ligt dus juist in het kerkelijk recht. Vervolgens zijn er theoretisch vanuit het kerkelijk recht drie opties denkbaar:

- a. Het kan zijn dat in het kerkelijk statuut wordt aangesloten bij het Nederlandse civiele arbeidsrecht. In dat geval berust de binding aan dat civiele arbeidsrecht echter niet op de aanspraak daarop vanuit het civiele arbeidsrecht, maar op de *keuze* daarvoor in het kerkelijk statuut.
- b. Het kan ook zijn dat in het kerkelijk statuut níet wordt aangesloten bij het Nederlandse civiele arbeidsrecht. Dat mag en dat kan. In dat geval is er sprake van een rechtspositie die wordt beheerst door de eigen interne normen en regels binnen het kerkelijk statuut, dus een rechtspositie van eigen aard, *sui generis*.
- c. Een derde situatie kan zijn dat uit het kerkelijk statuut *geen duidelijke keuze* blijkt of op onderdelen daarvan geen duidelijke keuze blijkt. In dat geval loopt het kerkgenootschap de gerede kans dat bij discussie over het toepasselijk recht wordt aangeknoopt bij het wel

geregelde statelijke civiele arbeidsrecht.

6.4.5 Burgerlijke rechter over rechtspositie

Met zekere regelmaat doen zich helaas in de kerken - hier in het algemeen gesteld - civiele procedures voor tussen een predikant en een kerkenraad en vice versa. Daarin komt dan de vraag aan de orde of de predikant nu wel of niet een arbeidsovereenkomst heeft. Uit de vorige paragraaf mag duidelijk zijn dat het antwoord op die vraag niet altijd eenduidig hoeft te zijn.

Er zijn situaties waarin een kerk met een predikant een arbeidsovereenkomst is aangegaan (optie a). Dit komt nog wel eens voor bij kerken met een congregationalistische kerkstructuur, waarin de gemeente in feite als een soort ledenvergadering het gezag uitoefent en de oudsten, inclusief voorganger, met de uitvoering zijn belast.

Er zijn ook kerkgenootschappen die in hun kerkelijk statuut duidelijk hebben gekozen voor een eigen kerkelijke invulling van de rechtspositie van de predikant en die het civiele arbeidsrecht afwijzen, omdat dit zich niet goed verdraagt met die bijzondere kerkelijke rechtspositie (optie b). Tot slot kan de burgerlijke rechter geconfronteerd worden met onduidelijke gevallen. Die onduidelijkheid kan zijn gelegen in het feit dat het kerkelijk statuut geen uitsluitel biedt, of worden veroorzaakt door het feit dat partijen elkaar bestrijden onder welk 'regiem' de predikant valt of door beide oorzaken (optie c).

Het voert hier uiteraard te ver om in concreto verder in te gaan op specifieke procedures die gevoerd zijn of die nog aanhangig zijn.

6.4.6 Rechtspositie predikanten in Gereformeerde Kerken

Wij zijn van oordeel dat de specifieke kerkrechtelijke positie van de predikanten in de Gereformeerde Kerken op basis van de KO zich niet verdraagt met het aannemen of toepassen van een arbeidsovereenkomst uit het civiele arbeidsrecht. Wij menen dat er goede gronden zijn om de eigensoortige rechtspositie van de predikanten op basis van het gereformeerde kerkrecht te blijven verdedigen. Wij streven in die lijn naar een duidelijker regeling van de eigensoortige rechtspositie van de predikant in de herziene KO.

Er lijkt wel eens het misverstand te bestaan dat een eigensoortige rechtspositieregeling voor de predikant per definitie slechter zou zijn dan een rechtspositie op basis van een civielrechtelijke arbeidsovereenkomst. Dit is een verkeerd denkbeeld. Ook een eigensoortige kerkelijke rechtsverhouding tussen predikant en kerk is een volwaardige en professionele verhouding. Het gaat er juist om dat die bijzondere verhouding èn op een zorgvuldige èn op een kerkelijke wijze wordt ingericht. Wij wijzen erop dat ook hier tussen kerk en recht geen onzuivere tegenstelling moet worden gemaakt (vgl. paragraaf 5.1.2).

6.5 Ondertekeningsformulieren

Opdracht:

bij de herziening [van de kerkorde] ook de ondertekeningsformulieren te betrekken, met minstens de volgende aanwijzingen:

1. *bij deze herziening te streven naar een meer eigentijdse toonzetting en een bijbelse fundering van de grond waarop en de doelstelling waarvoor ambtsdragers aan de leer gebonden dienen te worden;*
2. *rekening te houden met de eigenlijke bedoeling van de ondertekeningsformulieren en de wijze waarop de ondertekening in de praktijk van het kerkelijk leven functioneert;*
3. *te streven naar een zo mogelijk betere formulering van de ondertekeningsformulieren en tegelijk vast te houden aan de bedoeling van de Generale Synode van Dordrecht 1618-'19 met het ondertekeningsformulier;*
4. *in de ondertekeningsformulieren niet de levenswandel van de ambtsdragers te betrekken;*
5. *voor de herziening aandacht te geven aan de formulieren die worden gebruikt in andere gereformeerde kerken in binnen- en buitenland;*
6. *deze herziening zo mogelijk te doen in samenspraak met de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Nederlands Gereformeerde Kerken;*

De ondertekeningsformulieren zijn nog niet in bespreking geweest. Een nota met een eerste ontwerp is al wel in portefeuille. Bekend is dat er aan de universiteit in Kampen een dissertatie over

dit onderwerp in voorbereiding is; we wachten de resultaten graag af. Verder zal er overleg moeten zijn met CGK en NGK, in samenhang met de rapportage van DKE over de samensprekingen op dit punt. Wij hebben daarom op dit moment nog geen resultaten te rapporteren.

7. KERKVERBAND EN KERKRECHT

7.1 Criteria revisie

Opdracht

zich te bezinnen op de criteria waaraan revisieverzoeken moeten voldoen en hierbij de generaal synodale deputaten appèlzaken te raadplegen;

7.1.1 Introductie en vraagstellingen

In dit deel van het rapport gaat het over het revisierecht naar art. 33 KO, op het niveau van de generale synode besproken. Onder revisie verstaan we hier het volgende:

het op een daartoe strekkend verzoek uit de kerken herzien van een door een vorige synode genomen besluit.

Het kan zowel om een besluit gaan dat die synode in haar bestuurlijke rol heeft genomen als om een besluit in het kader van rechtspraak, d.w.z. in hoger beroep.

De generale synodes hebben de laatste decennia in toenemende mate veel verzoeken tot revisie van eerdere besluitvorming op hun agenda gekregen. Vooral vanaf de synode van Berkel en Rodenrijs in 1996 ging het aantal revisieverzoeken een substantieel deel van de ingekomen stukken uitmaken, met een top in 2002, toen er een recordaantal brieven van die aard op tafel lagen als uiting van een golf van verontrusting die er door een deel van de kerken ging.

Zowel in de kerkorde (art. 33) als in de generaal-synodale regelgeving wordt er over de indiening en behandeling van revisieverzoeken maar weinig bepaald. De volgende knelpunten kwamen in de laatste generale synodes aan het licht.

1. Wie hebben rechtsingang en kunnen revisie vragen? Kan elk individueel kerklid een revisieverzoek indienen over elke zaak uit de Acta van de/een vorige synode? Of is dit aan kerkelijke vergaderingen voorbehouden?
2. Veel synodebesluiten zijn niet eenmalige statements, maar staan in een traject van periodieke voortgang van beleids- en besluitvorming door de jaren heen. In zulke besluiten over generale onderwerpen vindt dikwijls per synode aanvulling, uitbreiding, ombuiging en correctie plaats, wat feitelijk een proces van revisie vormt. Op diverse terreinen, m.n. die van liturgie en kerklid, hebben synodes structureel de inbreng en inspraak vanuit de kerken mogelijk gemaakt. In het bestaande revisierecht wordt daarmee evenwel niet gerekend. Hoe verhoudt zich het indienen van bezwaren via een inspraaktraject tot het formele indienen van een op bezwaren gegrond revisieverzoek?
3. Welke criteria moeten bij het vragen en het beoordelen van een revisieverzoek gelden? Art. 33 KO geeft slechts een globale omschrijving. In de literatuur worden heel verschillende criteria genoemd.
4. Het bestaande revisierecht voorziet niet in differentiatie van soorten zaken en verdisconteert niet de verschillen in proportie. Dat roept de vraag op: voor welke wijzigingen in de besluiten van generale synodes is een formele revisieprocedure vereist en wat kan via een brief bv. een kerkenraad of via een passage uit een rapport van deputaten in behandeling worden genomen en gewijzigd?
5. Kan een revisieverzoek direct bij de generale synode worden ingediend, of dient het in de kerkelijke weg op de agenda te komen, d.w.z. via voorbereiding in kerkenraad, classis en particuliere synode? En is de voorbereiding in één of twee rsorten dan voldoende om tot wijziging van een geldend besluit of regeling over te gaan?
6. Is het mogelijk om in appèl te gaan over de weigering van een kerkenraad, classis of particuliere synode om een voorstel tot indiening van een revisieverzoek bij de generale synode over te nemen?

Aan deze knelpunten op generaal-synodaal niveau is nog een extra punt toegevoegd dat betrekking heeft op appèlprocedures:

7. Geldt de mogelijkheid van revisie ook voor uitspraken die in een appèlzaak worden gedaan? Die vraag komt aan de orde ook op het niveau van een classis of een particuliere synode. Is het geoorloofd en juist om, voordat men in appèl gaat bij een meerdere vergadering, eerst via een revisieverzoek op hetzelfde niveau te trachten een andere uitspraak te verkrijgen?

Om tot een goede beantwoording van de vragen te komen bespreken we eerst de redactie van de tekst van art. 33 KO en voorzien we de tekst van commentaar. Vervolgens gaan we op de hierboven gestelde vragen nader in. Het rapport en de voorstellen inzake punt 7 zijn geconcipeerd door de generale deputaten voor appèlzaken en zijn na overleg met hen (zoals in hun en onze instructie was opgedragen) opgenomen in hun rapport, waarnaar wij verwijzen.

7.1.2 De tekst van art. 33 KO

De bepaling van het huidige art. 33 uit de KO-1978 gaat zakelijk terug op een bepaling van de synode van Emden 1571, Part.Vr. II, 8: 'Eer dat men de poincten, die men in den Provincialen Synodo wil voorstellen, beschryft, zoo is het raadzaam dat die Acta of Handelingen en Inzettingen of Ordonnantien der voorgaande Synode vlytiglyk overleezen worden, op dat in den Provincialen Synodo, en inzonderheid in den Algemeenen Synodo, die dingen welke te vooren, met gemeene bewilliging verhandelt en beslooten geweest zyn, niet wederom van nieuws voorgesteld worden, ten ware dat daar eene nieuwe oorzaake van twyffelen voorviele van het geene dat te voren verhandelt is geweest.'

De bepaling werd in de Acta van 1578 (hst. II, V (20)) als volgt geredigeerd: 'Die tot de versamelinghen affghesonden worden, sullen hare brieuen van credentie ende instructie van den ghenen diese wtseynden schriftelick ouerbrenghen, De welcke niet eer en sullen gheschreuen worden voor datmen de artykelen der voorgaende Synodaler versamelinghe [103] ghelesen hebbe, op dat die dinghen die eens affghehandelt syn niet van nieuws voorghestelt en werden.'

In art. 33 van de kerkorde van Middelburg 1581 (de eerste kerkordelijke codificatie) werd als volgt bepaald: 'De instructien der dinghen die inden meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreuen werden, voor dat de besluytinghen der voorgaenden Sijnoden ghelesen zijn, op dat tghene eens afghehandelt is, niet wederomme voorghestelt werde, ten ware datment achtete verandert te moeten zijn.'

Deze tekst werd - zakelijk ongewijzigd - als art. 46 overgenomen in de kerkorde van 1619: 'De instructien der dinghen, die in meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreven worden, voor dat die besluytinghen der voorgaende Synoden ghelesen zijn, op dat t'gene eens afghehandelt is, niet wederom voor ghestelt en worde, ten ware datmen het achtete verandert te moeten zijn.'

Bij de kerkordewijziging door de generale synode van de GKN, gehouden in Utrecht in 1905 bleef het oude artikel eveneens ongewijzigd, behoudens modernisering van de spelling.

De deputaten en synodes van de GK hebben in het proces van wijziging van de kerkorde in de jaren 1970 over dit artikel wel enige discussie gevoerd. We komen daar straks op terug. Opnieuw bleef de tekst in hoofdzaak onveranderd. Alleen werd ze om taalkundige redenen in twee zinnen ondergebracht. En de bepaling werd naar voren gehaald en kreeg in de KO-1978 een plek als art. 33, dat als volgt luidde: 'Een mindere vergadering zal een instructie of voorstel voor een meerdere vergadering niet vaststellen voordat de eventuele besluiten van voorgaande synoden betreffende de voorgestelde zaak nauwkeurig gelezen zijn. Wat eenmaal afgehandeld is, moet niet opnieuw aan de orde worden gesteld, tenzij men van oordeel is dat wijziging noodzakelijk is.'

Hierbij moet worden aangetekend dat de strekking van art. 46-oud nog een andere doorvertaling heeft gekregen in de KO-1978, nl. in de laatste zin van art. 30 KO, waar oorspronkelijk zo'n bepaling niet voorkwam. Er is vastgelegd dat nieuwe zaken alleen in de weg van voorbereiding door de mindere vergadering op de meerdere aan de orde mogen komen. Dit gebeurde op basis van de gedachte van deputaten herziening kerkorde, dat elke materie waarover al meer dan drie jaar een synodebesluit bestaat, nadien alleen als nieuwe zaak weer aan de orde kan komen en dan in de weg van het toetsend en schiftend overleg van de mindere vergaderingen tot een generaal-synodaal agendapunt kan worden.

Tenslotte moet nog iets worden opgemerkt over de verplaatsing van het artikel in de herziening van 1978. In de DKO stond deze bepaling meer achteraan in deel 2 van de kerkorde en had ze een vrij technische kleur. Nu ze in 1978 naar voren is gehaald, heeft ze een wat meer principiële lading gekregen.

7.1.3 Commentaar bij art. 33 KO

1. In art. 33 worden bepalingen gegeven over twee onderwerpen. De eerste zin gaat er van uit dat elke mindere vergadering het recht heeft en regelmatig doende is om punten voor de agenda te formuleren. Hij stelt dan voor het inbrengen van agendapunten bij een meerdere vergadering een goede voorbereiding verplicht. De tweede zin snijdt in aansluiting daaraan het steeds weer agenderen van dezelfde kwesties af en dringt daarmee aan op stabiliteit en continuïteit in de kerkelijke besluitvorming. Dat is de hoofdregel. Maar hij laat als uitzondering de mogelijkheid wel open dat een wijziging van een eerder besluit wordt voorgesteld, overwogen en doorgevoerd. In deze tekst van art. 33 zijn op deze wijze vier gedachten verwoord.

Positieve aanwijzingen voor een revisierecht en een bijbehorende procedure zoekt men hier tevergeefs. Alleen indirect kan daarvoor uit art. 33 het een en ander afgeleid worden.

2. In dit artikel wordt in de eerste zin de 'setting' opgeroepen van een mindere kerkelijke vergadering die bezig is met de voorbereiding van de eerstvolgende meerdere vergadering. Naast hun geloofsbrief krijgen de afgevaardigden een instructie mee die de zaken formuleert die hun zenders ter behandeling bij de vergadering aan de orde willen stellen. Die instructie is het specifieke kanaal om de zaken ter tafel te brengen.

Per instructie kan men vanouds diverse genres agendapunten aandragen. Het kan een *verzoek* zijn, bijv. om een consulent aan te wijzen of om vertegenwoordiging bij de intrede van een nieuwe predikant of om approbatie van een beroep of van tuchttoefening. Het kan een verzoek om advies zijn in een moeilijke kwestie of om hulp in het oplossen van een conflict. In al deze gevallen is het kenmerkende, dat men iets vraagt ten behoeve van de eigen kerk of kerken. Een instructie kan ook een *voorstel* bevatten, bijv. om voortaan in classisverband de toerusting van ambtsdragers ter hand te nemen, of om bij de generale synode een zaak aanhangig te maken. En een instructie kan een *bezwaar* of een *klacht* bevatten.

We spraken hier over 'vanouds', omdat in de huidige praktijk een instructie niet meer de betekenis heeft die ze in vroeger tijden had. De instructie was vroeger (nog tot in het begin van de 20^e eeuw) het vaste communicatiemiddel tussen de mindere en de meerdere vergadering. De instructie werd door de afgevaardigden meegenomen en ter vergadering legde men dan de diverse instructies open om op basis daarvan de agenda te vormen en in te vullen. Door het toenemen van het brief- en mailverkeer en door de toegenomen organisatiegraad gaat het in een meerdere vergadering allang niet meer zo toe. De stof voor de agenda wordt bij de classis doorgaans voor 95 % en bij de generale synode voor 99 % aangedragen via correspondentie vooraf, ten dele volgens afspraken die in huishoudelijke regelingen zijn vastgelegd.

Voor de interpretatie van art. 33 betekent dit, dat we het eerste zinsdeel moeten lezen ongeveer als volgt: 'Wanneer de mindere vergadering een punt wil aandragen voor de agenda van de meerdere vergadering, zal ze zich vooraf goed op de hoogte stellen van wat' enzovoorts.

3. Er wordt onderscheid gemaakt tussen instructies en voorstellen. Dat is nieuw in de kerkorde van 1978. Overtuigend is deze uitbreiding niet. Vanouds maakten immers ook voorstellen deel uit van de meegegeven instructies. Bovendien is de instructie gericht aan de afgevaardigden, een voorstel aan de ontvangende vergadering. De beide termen zijn ongelijksoortig en liggen niet op hetzelfde logische niveau. Men had beter van verzoeken, bezwaren en voorstellen kunnen spreken en de term instructie had in dit verband weggelaten kunnen worden.

4. In de oorspronkelijke opzet van art. 33 in de jaren 1571-1619 ging het duidelijk niet om appèlzaken, maar om allerlei kwesties die de opbouw en het functioneren van de kerken raakten en waarover doorgaans de generale synode aanwijzingen gaf. Aan dit artikel is daarom geen direct antwoord te ontleen op de vragen die te stellen zijn met betrekking tot de verhouding van appèl en revisie. We verwijzen voor een verdere bespreking van deze vragen naar de rapportage van deputaten appèlzaken terzake.

5. Opmerkelijk is dat er in art. 33 eerst sprake is van een instructie of voorstel van een mindere vergadering aan *een* meerdere, zonder nadere bepaling, terwijl vervolgens de besluiten van *synoden* gelezen moeten worden. Daaruit blijkt wel dat we hier vooral aan zaken moeten denken die van algemene kerkrechtelijke aard zijn en waar dus generaal-synodale besluitvorming over bestaat. Bij 'synoden' is aan de generale synoden te denken. Dat sluit niet uit dat men in voorkomende gevallen ook wellicht Acta of Notulen van een particuliere synode of een classis moet lezen. Maar de nadruk ligt op regels, aanwijzingen en adviezen (ter adstructie en uitwerking van de kerkorde op verzoek uit de kerken geformuleerd) die in de nationale synodes gegeven zijn. Daarin komen immers alle lijnen van kerkelijke regeling en advisering samen. En in de Acta van de synodes vindt men veel kerkelijke wijsheid die te benutten is. In die geest is al in de 16^e en 17^e eeuw bepleit dat men de Nederlandse synodebesluiten voor regelmatig gebruik zou verzamelen en overzichtelijk presenteren.

6. Art. 33 gaat ervan uit dat met het nauwkeurig lezen van de besluiten van voorgaande synoden de meeste problemen zullen zijn opgelost. Dat zal allicht in de jaren 1571-1619 het geval zijn geweest. Maar het is de vraag of dit in de huidige 21^e eeuwse constellatie nog geldt. Veel besluitvorming berust immers op uitvoerige dossiers. Het vergt dan vele uren studie om zich die zo eigen te maken dat er een evenwichtige beoordeling van mogelijk is. Bovendien kan men niet met de besluitende vergadering zelf of een delegatie ervan in gesprek gaan om nadere toelichting te vragen en eigen inzichten te laten toetsen. Synodes communiceren bijna alleen maar via hun Acta. Zodoende wordt de voorbereiding van een revisieverzoek vooral een papieren aangelegenheid. En papier is geduldig. Tegen wat men op papier leest zijn altijd wel papieren tegenbetogen te ontwerpen. We signaleren hier het gevaar dat de kerken bij de uitvoering van art. 33 veel tijd kunnen spenderen aan academische discussies, waarbij persoonlijke ontmoeting ontbreekt.

7. De vraag kan worden gesteld, of met 'een meerdere vergadering' de direct 'bovenliggende' vergadering is bedoeld, of dat een classis de particuliere synode kan passeren en een zaak direct op de tafel van de generale synode kan leggen. O.i. hangt dit af van de aard van de zaak. Als het gaat om een verzoek om hulp of een adviesvraag ten behoeve van de eigen gemeente, dan moet een kerkenraad bij de classis zijn, niet bij de particuliere of generale synode. Dit krachtens de regel van art. 30 KO dat zaken alleen 'hogerop' gebracht mogen worden als ze in de mindere vergadering niet konden worden afgehandeld. Gaat het om een bezwaar tegen een besluit van een kerkelijke vergadering en om een verzoek tot wijziging daarvan, dan is te verdedigen dat dit direct moet worden ingediend bij die vergadering waar de zaak in geding tot de vaste agenda behoort en die de primaire bevoegdheid in zo'n zaak heeft. Maar er wordt ook wel gesteld, dat zo'n bezwaar 'in de kerkelijke weg', dus altijd via de tussenliggende mindere vergaderingen, aan de orde moet worden gesteld. Dan komt het dus alleen 'hogerop' als andere kerken en ressorten met het bezwaar instemmen. Gaat het om een voorstel, dan is op basis van de laatste zin van art. 30 KO wel algemeen aanvaard dat hier het bewandelen van de kerkelijke weg altijd vereist is. In huishoudelijke regelingen wordt ook wel voorgeschreven dat voorstellen - omdat ze nieuwe zaken betreffen - heel tijdig aan kerkenraden moeten worden toegezonden. Er moet voldoende tijd zijn om in de kerkenraden een standpunt te bepalen.

8. De bepalingen van art. 33 willen voorkomen dat kerkelijke vergaderingen worden belast met het steeds weer bespreken en beantwoorden van dezelfde vragen en onderwerpen. In de commentaren op de kerkorde wordt de nadruk vooral gelegd op twee onwettige motieven die bij een mindere vergadering een rol kunnen spelen als ze een punt op de agenda zet: gebrek aan kennis of ervaring en 'zucht om zijn zin te krijgen'¹². Tegenover het eerste geldt dan: de meerdere vergadering is geen inlichtingenbureau, geen kerkrechtelijke informatiedienst. De belanghebbenden moeten wanneer ze een vraag hebben, zelf de nodige informatie inwinnen en de zaak nauwkeurig en grondig bestuderen. Pas wanneer ze op hun vraag of probleem geen adequaat antwoord vinden, mogen ze die in de meerdere vergadering ter sprake brengen. Dit temeer omdat een meerdere vergadering een beperkte vergadertijd heeft en die zo goed mogelijk moet benutten. Op deze elementen ligt de nadruk in de eerste zin van art. 33. Onnodige herhaling en verspilling van tijd en energie moeten worden voorkomen. Tegenover het tweede motief geldt vooral de eerste helft van de tweede zin in dit artikel: de kerken moeten zich conformeren aan eenmaal genomen besluiten en niet zonder goede redenen die weer

¹² Joh. Jansen, *Korte verklaring van de kerkenordering*, Kampen, 1923, 205.

gaan heroverwegen. Vaak komen de besluiten van een synode tot stand bij meerderheid van stemmen. Dat geeft aan dat in veel zaken niet maar één eenduidig antwoord mogelijk is, maar diverse standpunten te verdedigen zijn. Wat er na bespreking besloten wordt, valt niet samen met wat zwart-wit de waarheid is en wat voor altijd Gods wil is. Dikwijls heeft het het karakter van een goed uitgewogen consensus of een compromis. Wanneer in de kerken dat besef leeft, zal men zich goed bedenken voordat men een eenmaal afgehandelde zaak opnieuw aan de orde stelt en op wijziging aandringt, laat staan dat men eigen mening alsnog probeert erdoor te krijgen. Er is dus een relatie met wat in art. 35 en in art. 31 is verwoord over de verbindende kracht van besluiten. Hebben de kerken zich in haar synode gezamenlijk over iets beraden en er een uitspraak over gedaan, dan mag men dat niet beschouwen als een bijdrage in de discussie, waarover men na de synode het debat gewoon weer kan voortzetten. Door de besluitvorming is er een nieuwe situatie ontstaan: er is geldend en bindend kerkelijk recht ontstaan, 'met gemeene bewilliging' (1571). Dat stemt dikwijls niet overeen met wat sommige kerken of kerkleden als juist beschouwen. Maar dat verschil van mening geeft na de besluitvorming geen legitimatie om de zaak opnieuw te agenderen, tenzij daar wel heel degelijke gronden voor zijn. Deze benadering biedt bescherming tegen een discussie- en touwtrek-cultuur in de kerk. Het bevordert bestuurlijke stabiliteit. In de kerken wordt niet vandaag zus, morgen zo besloten. Wanneer elk onderwerp en elke kwestie zorgvuldig wordt bestudeerd en besproken, kan het besluit dat er volgt ook voor lange tijd als juist en bindend gelden. Er wordt een halt toegeroepen aan eindeloze heropening van discussies. Dat heeft ook te maken met rechtszekerheid: je moet kunnen rekenen op continuïteit in wat als beleid en voorschrift geldt in de kerk.

9. Aan de in het vorige punt besproken twee motieven zijn nog twee andere, positieve en wettige motieven toe te voegen, die niet onderbelicht mogen blijven.

Als derde motief is hier te noemen de oprechte overtuiging dat een bestaand besluit of regel voor de kerken verkeerd is, strijdig met principes uit Schrift, belijdenis en kerkorde of schadelijk voor het functioneren van de kerk.

Als vierde motief denken we aan voortschrijdend inzicht, waarbij een mindere vergadering van oordeel is dat eerdere besluiten onder veranderde omstandigheden of bij 'nieuwer licht' niet meer te handhaven zijn en aan vervanging toe zijn.

Deze motieven noemen we om een verkeerde insteek bij art. 33 te voorkomen, alsof het agenderen van revisieverzoeken op voorhand vooral negatief te beoordelen zou zijn. Dat zou suggereren dat synodebesluiten bijna onverbeterlijk en onveranderlijk zouden zijn, wat zelfs van de belijdenisgeschriften niet geldt. De regel van art. 33 die vooral praktisch van oorsprong is en stamt uit de begintijd van de Reformatie in Nederland, moet niet tot een principe worden dat het 'semper reformanda' gaat beconcurreren.

Wanneer in een mindere vergadering de oprechte overtuiging heerst dat een synode een verkeerd besluit heeft genomen, en ze zich daarom inspant voor een revisie, verdient ze waardering. Zulke verontrusting is ook niet met simpel beroep op meerderheidsbeslissingen weg te nemen. En kerkelijke vergaderingen die het kerkrecht graag plausibel en bij de tijd willen laten zijn, verdienen eveneens waardering. Er mag in beide gevallen zeker gevraagd worden dat ze hun verzoeken deugdelijk voorbereiden en onderbouwen. Maar meerdere vergaderingen moeten tegenover zulke verzoeken niet alleen maar een negatieve reflex vertonen.

Uiteraard dient hier een goede balans gevonden te worden. De gezonde stabiliteit die art. 33 mede beoogt mag niet verworden tot een traditionalisme dat vroegere synodebesluiten een onevenredige meerwaarde toekent boven latere inzichten. Ze mag niet de ontwikkeling en dynamiek van het kerkelijk leven frustreren. Dat heeft te maken met het contextueel karakter van alle kerkrecht.

Besluiten en regelingen zijn niet tijdloos en niet onbeperkt houdbaar. Ze blijven altijd te bevragen op hun plausibiliteit en hun actuele waarde voor de opbouw van de gemeente. En er is in een levende en bewegende kerk altijd *finetuning* van uitspraken en regelingen nodig en mogelijk. Vandaar dat art. 33 ook niet eindigt met de eerste helft van de tweede zin, maar vervolgens uitdrukkelijk de mogelijkheid van revisie vastlegt. Bij de voortgang van het kerkelijk leven hoort altijd een bepaalde mate van bezinning, heroverweging, aanvulling en correctie. Revisie van beleid en regelgeving is daarom een onderdeel van 'normaal' en gezond kerkelijk leven.

De meerdere vergaderingen zullen bij de behandeling van de revisieverzoeken zich zorgvuldig van de motieven rekenschap moeten geven. En ze zullen, wanneer de motieven positief zijn, geen afschuifbeleid mogen voeren uit vrees voor het werk dat ze aan een revisieverzoek te doen krijgen.

10. Wie er bij het vragen van revisie 'rechtsingang' hebben wordt niet exact bepaald. Er staat: 'men'. En er staat 'aan de orde worden gesteld', zonder nader subjectomschrijving van *wie* het aan

de orde zal stellen. Het subject is in de context van art. 33 te interpreteren als in eerste instantie 'een mindere vergadering' en dat proces begint dan uiteraard bij leden van die vergadering die de noodzaak van wijziging aankaarten. Maar of dat uitsluit dat ook een individueel kerklid revisie van een besluit of regeling vraagt? Dat vergt nadere bespreking.

Van belang zijn hier de gegevens over de herziening in de jaren 1973-1978. Een synodecommissie in 1975 opteerde voor een formulering waarbij de woorden 'de mindere vergaderingen' waren geschrapt, om zo te laten uitkomen dat ook individuele kerkleden een verzoek tot revisie konden neerleggen bij een meerdere vergadering. Dat punt was in een reactie uit de kerken onder de aandacht gebracht. De synode van 1975 koos echter voor de tekst van de deputaten die wel de mindere vergaderingen expliciet bleef noemen.

Na de synode van 1975 werd de tekst van alle artikelen alsnog door deputaten taalkundig gerevisieerd, zodat in de kerkorde-1978 de oorspronkelijke bepaling van art. 33 in twee zinnen werd ondergebracht. Daarmee is enigszins onduidelijk geworden of de tweede zin alleen maar gerelateerd is aan het voorbereiden en inbrengen van agendapunten door een mindere vergadering, of dat ook andere kerkelijk betrokkenen hun oordeel mogen vormen over eventuele wijziging en daarover dan met een revisieverzoek mogen komen. Het lijkt erop dat het niet de bedoeling is geweest alsnog de verruiming aan te brengen die de synode van 1975 afwees. Intussen blijft het nog wel een redeneren vanuit het karakter van basisbepaling en vanuit de analogie. Men kan dan zeggen: a) in het spoor van de oude kerkordebepalingen is men bij de herziening in 1978 blijven formuleren vanuit de gezichtshoek van de mindere vergaderingen die zaken op de agenda van een meerdere vergadering brengen, maar dat sluit bredere rechtsingang niet uit; b) zo is niet uitgesloten dat ook individuele kerkleden met een revisieverzoek komen, voor zover er een goede reden is om ook hen als betrokkenen bij de bewuste zaak te zien; voor hen gelden dan mutatis mutandis dezelfde aanwijzingen.

Gezien het grote aantal revisieverzoeken van individuele kerkleden op de agenda's van synodes is het nuttig dat er een nadere uitspraak komt over de vraag van de rechtsingang. Zie hierna onderdeel 7.1.5.1 (Kwestie 1).

11. Welk criterium moet gelden bij revisieverzoeken wordt eveneens alleen heel globaal en open aangeduid. In 1571 werd gezegd dat er 'eene nieuwe oorzaake van twyffelen' moest zijn. De huidige formulering is (al sinds 1581) strakker: dat 'men van oordeel is dat wijziging noodzakelijk is'. Het ligt voor de hand dat de revisieverzoeker daarbij de bewijslast heeft. Er wordt weliswaar gesproken over 'van oordeel zijn' en niet zoals in art. 31 over 'bewijzen'. Maar gezien de beperkende en terugwijzende teneur van het artikel moet hier beslist bewijs geleverd worden. In het revisieverzoek kan men niet volstaan met het uitspreken van eigen oordelen, maar is degelijke onderbouwing en bewijsvoering vereist.

Heldere parameters worden daarvoor niet geformuleerd, anders dus dan in art. 31, waar een explicitering wordt geformuleerd in de woorden 'in strijd (..) met het Woord van God of met de kerkorde'.

Het woord 'noodzakelijk' geeft wel aan dat het om meer dan vrijblijvende alternatieven moet gaan. Maar hoe zwaar en hoog de nood moet zijn, blijft open. En verdere criteria waaraan een revisieverzoek moet voldoen worden in het artikel niet aangeduid. Op dit punt is er vanuit literatuur en synodale besluitvorming wel het een en ander te vermelden. We gaan daar bij de beantwoording van kwestie 3 (onder 7.1.5.3) nader op in.

12. Het woord 'wijziging' is een algemene aanduiding, waaronder diverse mogelijkheden worden begrepen. Het kan gaan om volledige intrekking van een besluit of regeling, om fundamentele wijziging en het inslaan van een andere koers, om correctie of aanvulling zowel op hoofdzaken als op onderdelen, of om beperkte bijstelling op details. Voor al die categorieën geldt dezelfde bepaling.

13. Art. 33 KO zegt expliciet nauwelijks iets over de besluitvorming met betrekking tot een revisieverzoek. De 'men' uit de laatste zinsnede is vooral de instantie die de revisie vraagt. Als die eenmaal haar oordeel heeft gevormd, volgt nog de behandeling en besluitvorming door de meerdere vergadering. Maar die is niet echt in beeld gebracht. Indirect is uit de bepaling wel af te leiden dat de beoordelende vergadering een eigen verantwoordelijkheid heeft zowel in het ontvankelijk verklaren van een revisieverzoek als in het reageren daarop. De criteria moeten dus tweemaal functioneren: eerst bij het voorbereiden en opstellen van het revisieverzoek door de mindere vergadering en vervolgens bij het behandelen ervan door de meerdere vergadering.

14. Een procedure in het kader van het revisierecht geeft art. 33 niet. Die is ook in het gereformeerde kerkrecht nooit ontwikkeld. Verschillende vragen van processuele aard die te stellen zijn, kunnen dan ook niet met verwijzing naar art. 33 of een daar aangehangen regeling worden beantwoord.

15. In enkele commentaren op art. 33 wordt geattendeerd op de wenselijkheid om te temporiseren bij het invoeren van wijzigingen in kerkelijk beleid en praktijk. Jansen (1923) wijst erop dat het kerkelijk leven geen machine is die men zo maar even kan stilzetten, waarin men een reparatie kan uitvoeren en die dan weer kan worden ingeschakeld. De kerken vormen 'een levend organisme, waarin wijzigingen en veranderingen geleidelijk moeten aangebracht worden, om geen stoornis te veroorzaken.'

Deze opmerkingen bepalen ons erbij dat wijziging van een besluit of beleid niet altijd per direct rechtsgeldigheid en effect behoeft te krijgen. In andere rechtskringen wordt in voorkomende gevallen gewerkt met een termijn van inwerkingtreding of met het creëren van overgangsrecht. Overweging daarvan zou vast onderdeel moeten zijn van revisiebesluiten die wijziging van beleid en praktijk in de gemeenten met zich meebrengen. Bij invoering van nieuw beleid op een bepaald terrein geldt overigens hetzelfde.

7.1.4 Revisierecht in enkele andere kerkgemeenschappen

We vermelden hier ter informatie wat er in enkele andere kerkgemeenschappen is geregeld m.b.t. het revisierecht.

Christelijke Gereformeerde Kerken, 2004:

Art. 46 KO:

De instructies van de zaken die in meerdere vergaderingen moeten worden behandeld, mogen niet worden ingediend, voordat over de daarin voorgestelde punten de besluiten van de voorgaande synoden gelezen zijn. Zo zal voorkomen worden, dat hetgeen afgehandeld is opnieuw aan de orde wordt gesteld, tenzij men van oordeel is dat het moet worden veranderd.

Canadian and American Reformed Churches, 1985

Art. 33 Proposals:

Matters once decided upon may not be proposed again unless they are substantiated by new grounds.

Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal), 1959:

Art. 32:

1. Onverminderd het recht van appèl bestaat de mogelijkheid bij enige vergadering een verzoek tot revisie van een door haar gedane uitspraak in te dienen.
2. Geen vergadering is verplicht een verzoek tot revisie in behandeling te nemen, indien niet een element in geding wordt gebracht, dat bij het doen van de uitspraak, waarvan revisie wordt verlangd, buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen.

Gereformeerde Kerken in Nederland (SoW), 2003:

Art. 31 Besluitvorming op de vergaderingen:

1. (...)
2. Degenen die enig besluit van een vergadering –niet zijnde een op een revisieverzoek of een in appèl genomen besluit- in strijd achten met duidelijke uitspraken van Gods Woord of met bepalingen van de kerkorde, of die op andere wijze door zulk een besluit het welzijn van de kerk geschaad achten, of die menen dat hun daardoor onrecht aangedaan is, kunnen aan de vergadering die het besluit genomen heeft, revisie van dat besluit verzoeken. Betreft het een besluit van de generale synode, dan kan revisie verzocht worden bij de generale synode.
3. Degenen die een verzoek tot revisie indienen, zijn verplicht daarbij de door de generale synode vastgestelde bepalingen aangaande vorm en termijn van dat revisieverzoek in acht te nemen.
4. De uitvoering van het besluit waarvan revisie wordt verzocht, wordt door indiening van het

revisieverzoek niet opgeschort. Een vergadering heeft wel het recht de uitvoering van een door haar genomen besluit op te schorten.

Bij dit artikel gold tot 30 april 2004 de volgende regeling:

Bepalingen bij artikel 31 van de kerkorde

31.1 Het indienen van een revisieverzoek

1. Revisieverzoeken worden ingediend bij de actuaire c.q. scriba van de vergadering van welke besluit revisie wordt verlangd. Betreft het een kerkenraadsbesluit dan dient het revisieverzoek te worden ingediend binnen zes weken na de dag waarop de bezwaarde van dat besluit redelijkerwijs kennis had kunnen nemen. Betreft het een besluit van een meerdere vergadering, dan is de termijn van indiening vier maanden.
2. Een revisieverzoek dient in elk geval te bevatten:
 - a. de naam en het adres van degene die revisie verzoekt;
 - b. een vermelding van het besluit waartegen het revisieverzoek is gericht en -zo mogelijk- de datum daarvan;
 - c. een toelichting waarom de bezwaarde meent dat het bestreden besluit in strijd is met Gods Woord dan wel met bepalingen van de kerkorde dan wel dat het welzijn van de kerk door dat besluit geschaad wordt of dat hem daardoor onrecht aangedaan is;
 - d. de dagtekening en de handtekening van de bezwaarde of zo het een kerkelijke instantie is van de preses c.q. voorzitter en de scriba c.q. actuaire c.q. secretaris van die instantie.
3. Indien het revisieverzoek niet voldoet aan het bepaalde in het tweede lid van dit artikel stelt de revisie-instantie de bezwaarde in de gelegenheid het revisieverzoek binnen een termijn van zes weken aan te vullen.
4. Een revisieverzoek kan door de bezwaarde worden ingetrokken zolang de revisie-instantie nog geen beslissing genomen heeft.

31.2 Revisieverzoeken van een gemeentelid tegen een besluit van een meerdere vergadering

Een revisieverzoek van één of meer leden van een gemeente tegen een besluit van een meerdere vergadering dient, overeenkomstig het bepaalde in artikel 47, lid 3 K.O. van te voren aan het oordeel van een mindere vergadering onderworpen te zijn. De meerdere vergadering zendt daartoe een afschrift van het door haar ontvangen revisieverzoek aan de mindere vergadering. De uitvoeringsbepalingen behorend bij artikel 31 K.O. zijn alsdan vervolgens van overeenkomstige toepassing.

31.3 Revisieverzoeken tegen de leer van Dienaren des Woords die aan een gemeente verbonden zijn c.q. Dienaren des Woords ex art 16 K.O.

Ten deze moge verwezen worden naar artikel 108 K.O. en de bij dat artikel behorende uitvoeringsbepalingen.

31.4 De behandeling van een revisieverzoek

1. De instantie die het revisieverzoek behandelt, stelt betrokkene(n) in de gelegenheid zijn/hun standpunt(en) mondeling nader toe te lichten.
2. Nadat de behandeling is afgesloten, geeft de revisie-instantie binnen zes weken een beslissing op het revisieverzoek. Deze termijn van zes weken kan eenmaal met eenzelfde termijn worden verlengd.
3. Bij de beslissing kan de revisie-instantie het omstreden besluit bevestigen, dit geheel of ten dele vernietigen en aanvullen of ter zake een voorziening geven zoals zij geboden acht.

31.5 De beslissing op het revisieverzoek

1. Elke beslissing wordt schriftelijk opgemaakt en dient te bevatten:
 - a. de naam en het adres van degene die het revisieverzoek indiende;
 - b. de dagtekening van het bestreden besluit, alsmede de datum waarop het revisieverzoek werd ingediend;
 - c. een feitelijke samenvatting van het revisieverzoek;
 - d. de gronden waarop de beslissing rust;
 - e. een duidelijke uitspraak inzake de kwestie en zo nodig een regeling van de rechtsgevolgen van de beslissing;

- f. de dagtekening van de beslissing, de handtekening van de preses en actuaire of scriba.
 - g. een mededeling tot welke datum de bij het revisiebesluit van een kerkenraad of classis in het ongelijk gestelde partij een appèlschrift bij de particuliere synode kan indienen met vermelding van de naam en het adres van de scriba dan wel actuaire van de particuliere synode of de generale synode.
2. De revisie-instantie zendt binnen zes weken nadat de in het vorige lid bedoelde beslissing is genomen, afschriften van die beslissing naar betrokkene(n).

*Emmen 1989, art. 78 en 242
Enkhuizen 1999, art. 98 en 100*

Protestantse Kerk in Nederland, Ordinantie 12, 2004:

Artikel 12. Revisie door de vergadering die het besluit nam

1. Een kerkelijk lichaam, een ambtsdrager, iemand die in een dienst is gesteld of een functie vervult, of iemand die is ingeschreven in een van de registers van een gemeente, zich bezwaard gevoelend door een besluit van
 - een ambtelijke vergadering of
 - een ander kerkelijk lichaam,
 kan - indien de bezwaarde meent door dit besluit in zijn werkelijk belang of in zijn kerkelijke verantwoordelijkheid te zijn getroffen - bij het kerkelijk lichaam dat het besluit genomen heeft, revisie van dat besluit verzoeken.
(...)
5. Een vergadering is niet verplicht een verzoek tot revisie in behandeling te nemen, indien niet een element in geding wordt gebracht dat, bij het nemen van het besluit waarvan revisie wordt verlangd, buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen.

7.1.5 Voorstellen voor 'spelregels' met betrekking tot de gesignaleerde knelpunten en vragen

In deze paragraaf bespreken we de knelpunten en vragen die we in het begin van ons rapportonderdeel hebben getraceerd. We geven steeds eerst aan wat ons voorstel is ten aanzien van het besproken punt, en laten dat volgen door een toelichting.

7.1.5.1 KWESTIE 1

Voorstel

Wij stellen voor om met betrekking tot de vraag wie - met inachtneming van het bepaalde in art. 33 KO - voor een revisieverzoek rechtsingang hebben bij de generale synode, het volgende uit te spreken:

1. de mindere kerkelijke vergaderingen kunnen van elk besluit revisie vragen;
2. kerkleden kunnen alleen revisie vragen van besluiten waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang getroffen zijn.

Toelichting

1 Handhaving van het recht van de kerkelijke vergaderingen in dezen spreekt voor zichzelf. Het karakter van het gereformeerde kerkverband brengt met zich mee dat een generale synode in geen enkel onderwerp een orgaan mag worden dat per definitie het laatste woord heeft. Elk synodebesluit staat daarom aan de mindere vergaderingen, i.c. in eerste instantie de kerkenraden, ter beoordeling.

2 Er dient op gelet te worden dat de deputaatschappen op hun terrein ook af en toe bezig zijn met het tegen het licht houden van bestaand beleid en regelgeving. Daarbij loopt men het risico dat via rapportage aan een generale synode feitelijke revisieverzoeken worden ingediend zonder dat dit als zodanig wordt benoemd en voldoende wordt gerelateerd aan de bepalingen van art. 33 KO. Wij hebben ervan afgezien om dit in het bovenstaande voorstel te verwerken. De synodes zullen in hun behandeling van de materie zelf op dit aspect moeten letten.

3 Wat de kerkleden betreft brengen wij in ons voorstel een nadrukkelijke begrenzing aan. Zij nemen ten opzichte van de generale synode niet eenzelfde positie in als de mindere kerkelijke

vergaderingen. De kerkelijke vergaderingen zijn bovenpersoonlijke organen waarin broeders zitting hebben aan wie in de weg van verkiezing door de gemeenten of per delegatie de regering van de kerk op een aantal gebieden is toevertrouwd. De inbreng van kerkenraden, classes en particuliere synodes is een inbreng vanuit de ontvangen ambtelijke opdracht, gericht op het gemeenschappelijk belang en vastgesteld bij meerderheid van stemmen. Een individueel kerklid heeft die positie niet. Hij/zij spreekt alleen voor en namens zichzelf. En hij/zij is ook door niemand aangewezen om de verantwoordelijkheid voor de besluiten van de synode te dragen. Het is niet juist om aan individuele kerkleden eenzelfde ruimte voor een inbreng in alle zaken ter synode te geven als aan de kerkelijke colleges. Een synode is een onderling beraad van kerken, niet van individuele kerkleden. Anders ligt het wanneer het een besluit betreft waardoor een kerklid rechtstreeks in zijn/haar eigen belang wordt getroffen. Het gaat dan met name (en bijna uitsluitend) om appèlzaken. Als betrokkene heeft een kerklid hier wel een verhouding tot de generale synode en als zodanig heeft hij/zij rechtsingang. Voor een nadere bespreking van dit onderwerp (herziening van uitspraken in appèl) verwijzen we naar de desbetreffende rapportage van deputaten appèlzaken (zie par. 7.1.7 hierna).

4 Er kan worden gevraagd hoe bij deze opstelling dan nog recht kan worden gedaan aan het priesterschap van alle gelovigen en aan veel positief kerkelijk meeleven en aan veel kennis en inzicht in de Schriften die - zo blijkt telkens weer - bij kerkleden aanwezig zijn. We geven hierop een dubbel antwoord.

a Van de generale synodes mag worden gevraagd dat ze rekening houden met de principes van *good governance*. Vanouds is het een van de belangrijkste trekken in het gereformeerde kerkrecht, dat door synodes geen besluiten worden genomen dan over zaken die wettig op de agenda staan en die goed voorbereid zijn (vgl. art. 30 KO). In die lijn ligt het ook dat ruim vóór een synode alle deputatenrapporten aan de kerken worden toegestuurd en dat ze ook publiek toegankelijk zijn. Bovendien bestaat voor zaken als het kerklied een nadrukkelijk georganiseerde mogelijkheid voor kerkleden om zich met commentaar tot de deputaten te wenden.

b Voor het overige zullen de kerkleden met hun vragen en bezwaren met betrekking tot agendapunten en besluitvorming van een generale synode bij hun eigen ambtsdragers moeten zijn. Weten zij hun kerkenraad van de noodzaak tot een revisieverzoek te overtuigen, dan kan de kerkenraad daar werk van maken. Overtuigen ze met eventuele bezwaren hun kerkenraad niet, dan is de zaak daarmee geëindigd. Er is geen rechtsmiddel voor kerkleden (bijv. een appèl bij de classis) om hun kerkenraad tot het indienen van een revisieverzoek te dwingen en zo'n middel moet er naar ons oordeel ook niet komen. Zouden we die weg wel inslaan, dan zou er een onaanvaardbare vermenging van twee onderscheiden rechtsmiddelen, nl. appèl en revisie, ontstaan. Ook zou dan de ratificatie van synodebesluiten, die naar art. 31 en 35 bindend zijn, voortdurend door procedures in de appèlweg worden doorkruist en discutabel gemaakt.

5 In de kerken kan er op dit gebied misbruik zijn geweest of nog ontstaan, en kan zich zoals eerder gezegd een cultuur van eindeloze discussie en 'Rechthaberei' ontwikkelen, die zich dan uit in een menigte revisieverzoeken op elke synodetafel. O.i. is dat niet door regelgeving te voorkomen en te bestrijden. Beter is het als kerkenraden en voorgangers in een dergelijk klimaat kritisch-bijbelse leiding geven. En verder is het nodig dat synodes in dezen helder onderscheiden en zich bezinnen. Het kan zijn dat synodes zelf veel discussie en revisiebehoefte oproepen doordat ze besluiten nemen die onvoldoende rekenen met de verschillende overtuigingen die in de breedte van de kerk aanwezig zijn. Het kan ook zijn dat mindere vergaderingen en kerkleden te weinig recht doen aan de noodzaak die in elke gemeenschap aanwezig is om zich - als regel - te conformeren aan wat gezamenlijk wordt besloten, ook als men zelf een andere mening is toegedaan.

7.1.5. 2 KWESTIE 2

Voorstel

Wij stellen voor om voor revisieverzoeken met betrekking tot een materie die vast onderdeel uitmaakt van de agenda van de generale synode en voor de voorbereiding waarvan een deputaatschap bestaat, zoals zaken van liturgie en kerkboek, opleiding, kerkelijke eenheid e.d., enkele bijzondere condities te laten gelden, nl.

- a. Kerkenraden die overwegen een revisieverzoek in te dienen, moeten eerst nagaan of er niet in de materie waarover het gaat een door de synode vastgesteld inspraak- of inbrengtraject bestaat. Een revisieverzoek kan niet worden ingediend zolang men de mogelijkheid heeft in dat traject bezwaren en verzoeken tot wijziging ter kennis van de synode te brengen;

- b. kerkenraden die overwegen een revisieverzoek in te dienen, moeten vooraf tijdig met het desbetreffende deputaatschap in contact treden. In dat contact zal worden getracht tot overeenstemming te komen, zodat zo mogelijk een revisieverzoek achterwege kan blijven.

Toelichting

1. Het moet de aandacht van de synode hebben dat de agenda van synodes voor een niet gering deel bestaat uit zaken waarin per synode telkens voortgezette besluitvorming plaatsvindt. Vanouds was dat al zo met zaken waarin de synode optrad in gemeenschappelijke belangen als bijv. de opleiding, de relatie met de overheid en die met buitenlandse kerken. Maar de laatste 15 jaar betreft het ook onderwerpen die nogal een impact hebben voor de plaatselijke gemeenten, zoals liturgie en kerkmuziek en kerkelijke eenheid. Deze werkwijze is o.i. mede contextueel bepaald: de synodes werken niet als eenmalige vergaderingen die ad hoc besluiten over de vragen die op tafel liggen, maar geven aan de besluitvorming de gestalte van een proces dat zich over meer jaren uitstrekt. Daarmee komt het begrip 'afgehandeld' uit art. 33 onder druk te staan. Daarom dient er meer helderheid te komen: voor welke onderwerpen geldt dat het een meerjarenproject is en dient dus de ruimte voor bezwaar en revisie op andere wijze dan in art. 33 gestalte te krijgen, en welke zaken gelden als afgehandeld en vallen dus onder het gewone revisierecht? Wij adviseren dat komende synodes bij elk synodeonderwerp daarover steeds duidelijkheid te scheppen.

2. Al eerder, nl. in de synode van 2002, is door deputaten kerkrecht en kerkorde gesignaleerd dat synodes de laatste decennia zijn gaan werken met een nieuwe manier van voorbereiding van besluiten. Zie daarover het rapport over het zgn. toetsingsrecht van kerkleden, door deputaten kerkrecht en kerkorde uitgebracht aan de generale synode van Zuidhorn 2002-2003¹³. Onder invloed van de culturele context wordt in belangrijke zaken de kerkelijke besluitvorming niet meer in de beslotenheid van deputaatschappen en synodecommissies voorbereid, maar worden (vooral) kerkenraden en (ook) kerkleden uitgenodigd c.q. geaccepteerd als participanten in de voorbereidende bezinning. Met name in zaken van het kerkboek is voor deze inbreng een expliciete procedure en fasering uitgezet. Het is goed dat komende synodes zich rekenschap geven van het nieuwe recht dat daarmee langzamerhand gecreëerd is. Nogal eens is niet helder wat het karakter en wat de status van over zulke onderwerpen ingezonden stukken is. De inzenders zelf gebruiken er verschillende namen en typering voor: reactie, voorstel, bezwaarschrift, appèlschrift, revisieverzoek, verklaring van non-ratificatie e.d.. Wij adviseren aan de synodes in het verlengde van wat onder 1 gezegd is, te bevorderen dat hier meer duidelijkheid wordt geschapen. Het determineren van karakter en status van alle ingekomen stukken en het publiceren van het resultaat daarvan kan die duidelijkheid voor de synode zelf en voor de kerken en de kerkleden bevorderen. In de besluiten dienen onder het kopje 'Materiaal' bijvoorbeeld niet zonder nadere aanduiding stukken van allerlei aard ongesorteerd te worden opgenomen.

3. Naar de betrokkenen, kerkelijke vergaderingen en kerkleden, kan dan worden volstaan met een eenvoudige afspraak zoals hierboven door ons voorgesteld. Dan zijn de inspraaktrajecten en het revisierecht o.i. op een goede manier van elkaar onderscheiden en op elkaar afgestemd. Het ligt voor de hand om geen revisieverzoek toe te staan in een zaak die blijkens het lopende inspraaktraject nog niet is afgehandeld.

7.1.5.3 KWESTIE 3

Voorstel

Wij stellen voor om geen nadere bepalingen te maken over de criteria waaraan een revisieverzoek moet voldoen om voor behandeling in aanmerking te komen.

¹³ Acta generale synode Zuidhorn 2002-2003, art. 54.

Toelichting

1. In art. 33 vinden we op dit punt twee met elkaar samenhangende aanwijzingen. De eerste is een kwaliteitsaanwijzing: de indiener dient zich goed rekenschap te geven van de inhoud van het bestaande besluit en de onderbouwing daarvan en dient zich in zijn revisieverzoek daarmee dus expliciet te confronteren.¹⁴ De tweede is een urgentieaanwijzing: wijziging moet noodzakelijk zijn, zegt de tekst. Ze moet reële betekenis hebben en het moet niet gaan om een academische discussie. Men moet ook niet met een voorstel komen dat alleen maar een mogelijk alternatief is. Aangetoond moet worden dat de verandering noodzakelijk is.
2. Als gewoonterecht werd in kerkelijke vergaderingen in de GKNv in de voorbije decennia doorgaans de regel gehanteerd dat men bij een revisieverzoek met 'nieuwe argumenten' moet komen, d.w.z. argumenten die niet reeds eerder werden gewogen en die een nieuw licht op de zaak werpen.
3. Jansen noemt in zijn *Korte Verklaring* (1923)¹⁵ al het rijpen van een andere overtuiging als motief voor revisie. Naar onze indruk hebben de synodes van de GKNv in belangrijke onderwerpen de laatste decennia naast de onder 2 genoemde regel ook dikwijls het motief van het voortschrijdend inzicht gehanteerd.
4. De regeling van de GKN (SoW) in zaken van revisie (digitale editie 2003, bij de fusie tot PKN in 2004 vervallen) bepaalde het volgende: de bezwaarde moet toelichten waarom hij meent 'dat het bestreden besluit in strijd is met Gods Woord dan wel met bepalingen van de kerkorde dan wel dat het welzijn van de kerk door dat besluit geschaad wordt of dat hem daardoor onrecht aangedaan is' (regeling art. 31.1 punt 2c). Daarmee zijn vier verschillende invalshoeken voor het indienen van een revisieverzoek mogelijk gemaakt, gerelateerd aan resp. Gods Woord, de kerkorde, het welzijn van de kerk en persoonlijk aangedaan onrecht.
5. In Ordinantie 12 art. 12.1 van de PKN wordt het criterium voor een revisieverzoek heel algemeen geformuleerd: een bezwaarde mag inzake enig besluit zo'n verzoek indienen als hij 'meent door dit besluit in zijn werkelijk belang of in zijn kerkelijke verantwoordelijkheid te zijn getroffen'. Daarmee is echter niet alles gezegd. In art. 12.5 wordt namelijk bepaald: 'Een vergadering is niet verplicht een verzoek tot revisie in behandeling te nemen, indien niet een element in geding wordt gebracht dat, bij het nemen van het besluit waarvan revisie wordt verlangd, buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen'.¹⁶ In *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland* (2004) wordt dit laatste criterium zo samengevat: 'als er geen nieuwe elementen in het geding zijn'.¹⁷ De formuleringen zijn hier heel ruim. Met de bepaling van art. 12.1 wordt uitgesloten dat bijv. een kerklid zich gaat mengen in besluitvorming in een andere gemeente of ander ressort dan waartoe hij behoort. Maar verder geeft het woord 'meent' alle ruimte om revisie te vragen, net als in de KO-1619 het werkwoord 'achten' of in de KO-1978 de formulering 'van oordeel zijn'. Art. 12.5 grenst de revisie ook niet scherp af. Bij bijna alle zaken zal er immers wel een 'element' te vinden zijn dat buiten beschouwing bleef of onvoldoende werd gewogen. Alleen in extreme gevallen biedt dit de mogelijkheid een revisieverzoek onontvankelijk te verklaren. Het is opvallend dat drie van de vier invalshoeken uit de GKN (SoW)-regeling van 2003 niet zijn overgenomen. Te bedenken valt dat deze drie meetpunten (Schrift, kerkorde, welzijn van de kerk) ook zonder dat het in regelgeving expliciet is vastgelegd moeten gelden en moeten worden verdisconteerd.
6. Alles overziende zijn we van mening dat de aanwijzingen die in art. 33 KO te vinden zijn inzake kwaliteit en urgentie, voldoende richting geven bij de beoordeling van revisieverzoeken. Het

¹⁴ In een bepaalde zaak heeft de GS Kampen 1975 (Acta art. 110) in deze geest het volgende overwogen: een verzoek om revisie van een besluit, dat in de kerken algemene aanvaarding heeft gevonden, moet wel met zeer klemmende redenen worden aangedrongen en er blijk van geven, dat de indiener zich ernstig rekenschap heeft gegeven van alle argumenten, waarmee dat besluit werd gemotiveerd c.q. verdedigd.

¹⁵ Joh. Jansen, *Korte verklaring van de kerkenordening*, Kampen, 1923, 205.

¹⁶ Deze bepaling komt overeen met art. 32 lid 2 van de kerkorde-1959 van de GKN (SoW).

¹⁷ P. van den Heuvel, red., *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer 2004, 254-255.

element van werkelijk belang en kerkelijke betrokkenheid, dat met name bij revisieverzoeken van individuele kerkleden aan de orde moet komen, hebben we hierboven in ons eerste voorstel al verwerkt. Algemene aanduidingen als strijdigheid met de Schrift, de kerkorde of het welzijn van de kerk behoeven o.i. geen afzonderlijke vastlegging. Hetzelfde geldt van 'nieuwe elementen' of 'nieuwe argumenten' of 'voortschrijdend inzicht'. Die gezichtspunten liggen feitelijk reeds in art. 33 opgesloten. Dat neemt niet weg dat bij de herziening van de kerkorde de verwoording van art. 33 nog kan worden geoptimaliseerd.

7. De ruime mogelijkheden om een zaak in revisie opnieuw behandeld te krijgen, kunnen in synodes leiden tot onvrede over het steeds maar weer terugkeren van een onderwerp. Men heeft dan wellicht de neiging om naar formele bepalingen te zoeken met behulp waarvan men een verzoek onontvankelijk kan verklaren.

Wij zijn van mening dat hier de oplossing niet ligt in formele regels, maar in inhoudelijke en bestuurlijke kwaliteit. Een vergadering hoeft zich en mag zich immers - dat is de spits van art. 33 - niet laten meeslepen in onnodige debatten. Kennis van zaken en besluitvaardigheid zijn daarvoor nodig. Die kunnen ertoe leiden dat menig revisieverzoek wel ontvankelijk wordt verklaard, maar vervolgens kort en krachtig wordt afgewezen. Synodes dienen zo door inhoudelijke kwaliteit en door wijze van optreden in te gaan tegen een cultuur waarin synodebesluiten worden beleefd als niet meer dan bijdragen in een kerkelijke discussie. Een situatie van recht en vrede ontstaat altijd in een combinatie van goede regels en aanwijzingen enerzijds en goede en krachtige toepassing van die regels anderzijds.

7.1.5.4 KWESTIE 4

Voorstel

Wij stellen voor om inzake differentiatie in soort en importantie van de zaken die onderwerp zijn van revisieverzoeken, geen afzonderlijke bepalingen te maken, maar te volstaan met de differentiaties die in de voorstellen 1, 2 en 5 worden geformuleerd.

Toelichting

1. In kerkorde en synodale bepalingen is niet verdisconteerd dat de zaken op de agenda van een synode van veel en van weinig gewicht kunnen zijn. En evenmin dat het binnen elke zaak nog weer kan gaan om grote en kleine(re) wijzigingen. Dat is onbevredigend en in de praktijk gaan synodes dat onderscheid in proporties dan toch maken. Voor een zaak van gewicht vergde een synode soms een voorbehandeling in de kerkelijke weg. Voor kleine wijzigingen bleek soms een brief van een kerkenraad of een passage uit een deputatenrapport voldoende. Overigens is een dergelijk onderscheid bepaald niet consequent door de achtereenvolgende synodes gehanteerd. Zie hierover nader onder Kwestie 5.

2. Het lijkt ons niet doenlijk en niet nuttig om speciaal voor soort, importantie en proportie van kerkelijke besluiten vuistregels voor differentiatie te ontwerpen. Daarmee zouden we ons begeven op een weg van overreglementering die o.i. doorgaans leidt tot jurisdisering en veel toepassingsproblemen. Nodig is wel dat degenen die de behandeling van revisieverzoeken voorbereiden zich van de genoemde verschillen rekenschap geven en die verdisconteren in hun behandeling en in hun voorstellen.

3. Problemen rond dit punt kunnen mede worden opgevangen door de differentiaties die meekomen in onze voorstellen onder 1, 2 en 5.

7.1.5.5 KWESTIE 5

Voorstel

Wij stellen de synode voor om uit te spreken dat revisieverzoeken die betrekking hebben op generaal-synodale besluiten, direct bij de generale synode behoren te worden ingediend. Verder, dat daarbij wordt aangetekend dat herziening van bestaande generale besluitvorming, ook al is die van oudere datum, niet als een 'nieuwe zaak' naar art. 30 KO, laatste zin, moet worden beschouwd.

Wij stellen verder voor om uit te spreken dat een synode die besluit tot wijziging van beleid in belangrijke en gevoelige zaken, gebruik kan maken van een besluitvormingstraject met eerste en tweede lezing, parallel aan dat wat eerder is vastgesteld voor de wijziging van de kerkorde (Acta GS Zuidhorn 2002-2003, art. 19).

Toelichting

Over de kwestie die hier aan de orde is moeten we eerst een wat bredere terugblik geven in de kerkrechtelijke theorie en praktijk sinds de jaren 1970 met betrekking tot een relatie die er is gelegd tussen art. 30 en art. 33. We geven daarvan vervolgens een nadere kritische bespreking.

1. In de laatste fase van de herziening van de kerkorde in 1978 is er door de deputaten een nauw verband gelegd tussen art. 30 en art. 33 KO. Ze hebben dat vooral verwoord rond het concipiëren van de laatste zin van art. 30: 'Betreft het een nieuwe zaak die vanuit de kerken aan de orde wordt gesteld, dan kan deze alleen in de weg van voorbereiding door de mindere vergadering op de agenda van de meerdere vergadering worden geplaatst.'

De achterliggende gedachte was: we moeten de wettige agendering van de meerdere vergaderingen (met name de GS) en daarmee ook haar handelingsbevoegdheid goed bewaken. Een zaak mag alleen op de agenda van bijv. de GS komen via het toetsend en schiftend overleg in de mindere vergaderingen. Die gedachte is bij de wijziging van de KO op voorstel van deputaten op twee plaatsen verwerkt: in de geciteerde laatste zin van art. 30 ('alleen in de weg van voorbereiding') en in het noemen van de mindere vergadering als actor in art. 33 (dus 'men' in art. 33 betekent dan uitsluitend een kerkelijke vergadering¹⁸). Op deze manier wilde men voorkomen dat (a) een synode zou worden overladen met zaken die men in de mindere vergaderingen zelf had kunnen uitzoeken en afhandelen, en (b) een synode verplicht zou worden 'een besluit te nemen dat alle kerken raakt, terwijl het voorstel daartoe door slechts één kerk of classis op haar agendum is geplaatst en in het bredere kerkverband (nog) geen weerklank heeft gevonden.'¹⁹ Deze twee belangen staan in alle gesprekken hierover centraal, waarbij het tweede (het anti-hiërarchische) de meeste nadruk krijgt.

Hoewel de aangenomen tekst van art. 30 spreekt van 'nieuwe zaken', blijkt uit het rapport-1977²⁰ dat de deputaten destijds ook nadrukkelijk aan veranderingen in reeds generaal behandelde zaken hebben gedacht. Met andere woorden: in de door hen ingebrachte laatste zin van art. 30 wordt eigenlijk mede een soort aanvullende bepaling bij art. 33 gegeven.

2. In de jaren 1980 en 1990 werd door enkele belangrijke zegslieden op kerkrechtelijk gebied als volgt geredeneerd:

- Alle zaken op de agenda van de synode moeten wettig geagendeerd worden, d.w.z. ze moeten door de mindere vergaderingen worden ingebracht.
- Dat geldt van nieuwe zaken, dus van zaken die voor het eerst via een voorstel op synodeniveau aan de orde komen. Er moet minstens één particuliere synode zijn die daarmee komt.
- Eenzelfde procedure geldt ook voor zaken waarin men verandering d.w.z. revisie wil. Ook een revisieverzoek dient in de kerkelijke weg binnen te komen, dus via toetsend en schiftend overleg van de mindere vergaderingen.
- Revisie vragen van een synodebesluit kan alleen direct ná de synode die het besluit nam nog rechtstreeks geschieden bij de eerstvolgende synode. Daarna wordt het een nieuwe zaak en dient men revisie in de kerkelijke weg aan de orde te stellen.²¹
- Ziet een kerkenraad of kerklid zijn voorstel of revisieverzoek in de kerkelijke weg ergens stranden, dan kan hij altijd nog in appèl gaan. Wordt het appèl toegewezen, dan moet een kerkenraad of classis alsnog meewerken en komt de zaak in de kerkelijke weg alsnog verder.

3. Intussen hielden de kerken zich in de jaren 1980 en 1990 niet echt aan de net genoemde richtlijnen. We noemen een paar dingen.

a. Terwijl deze richtlijn werd gepropageerd liepen er in diezelfde jaren in de kerken processen

¹⁸ Zie hierover onze bespreking van de tekst van art. 33, punt 10.

¹⁹ zie M. te Velde en B. van Veen, Documentatieboek, 1978, 156

²⁰ Documentatieboek, 1978, 157

²¹ Het is interessant dat B. Spoelstra in zijn commentaar op de kerkorde van de GKSA (*Gereformeerde kerkreg en kerkregering. Handboek bij die kerkorde*, Hammanskraal 1989, 267-274) een soortgelijk betoog houdt, sterk polemisch en anti-collegialistisch getoonzet.

- van zogenaamde toetsing, waarbij kerkleden en kerkelijke vergaderingen in de gelegenheid gesteld (soms zelfs uitgenodigd) werden om de resultaten van synodale besluitvorming te bekijken, te toetsen en erop te reageren. Die reacties konden bij deputaten en bij een volgende synode worden ingediend, zonder dat daar de schiftings- en toetsingseis aan werd gesteld. Dat werd dus een soort inspraakproces.²² Dat betekende twee heel verschillende benaderingen naast elkaar in het omgaan met besluiten van vorige synodes. Bij vernieuwende onderwerpen als liturgie en gezangen werd de ene lijn gehanteerd, bij traditionele zaken als vrouwenkiesrecht en 'de breuk van 1967' de andere.
- b. Uit onderzoek door deputaten kerkrecht en kerkorde ten dienste van de Generale Synode Zuidhorn 2002-2003 (verricht door H. Pathuis en J.B. de Rijke) is gebleken dat de synodes van 1981-1999 niet heel inconsistent zijn omgegaan met revisieverzoeken. Soms werd de eis van voorbereiding in de kerkelijke weg wel gesteld, soms niet. Dat hing - zo lijkt het - wel vooral ook af van het gewicht en de gevoeligheid van de zaak. Vaak zijn revisiestukken behandeld van afzonderlijke kerken of classes (dus niet particuliere synodes) en ook van kerkleden en van deputaten. Die van kerkleden liet men doorgaans meeliften met stukken over dezelfde zaak die afkomstig waren van kerkelijke vergaderingen.
 - c. Een ander aspect moet daarbij ook niet worden vergeten, namelijk dat dikwijls bij de behandeling van een revisieverzoek aanzienlijke wijzigingen in bestaande besluiten te danken zijn aan de inbreng van een synodecommissie of van individuele synodeleden. Hun voorstellen en amendementen zijn vaak van beslissende betekenis, zonder dat ze een proces van toetsend en schiftend overleg van mindere vergaderingen hebben ondergaan.
4. We geven een aantal overwegingen die de gedachte van 'revisie alleen in de kerkelijke weg' problematisch maken.
- a. Men kan zich hier niet beroepen op de formulering 'een mindere vergadering' in art. 30 KO, zoals deputaten in 1978 wilden (zie hierboven onder 1). Art. 33 sluit immers daarmee nog niet uit dat een kerkenraad rechtstreeks bij de generale synode een revisieverzoek indient. De samenhang tussen de eerste en de tweede zin van art. 33 is niet zodanig dwingend dat dit beroep sluitend is.
 - b. Het is nog wel uitvoerbaar om van enkele belangrijke, duidelijk afgebakende onderwerpen te bepalen dat revisie alleen mogelijk is via voorbereiding in de mindere vergaderingen, maar als het overal voor geldt, voor alle onderwerpen klein en groot, dan wordt kerkelijke besluitvorming omslachtig, stroperig, traag.
 - c. De geschetste richtlijn betekent dat ter generale synode een voorstel uit één PS voldoende is om tot behandeling en afhandeling over te gaan. Daaraan kleeft echter wel het bezwaar dat er ongelijkheid in voorbereiding ontstaat tussen die ene PS en de andere ressorten. Want er is geen verplichting om het voorstel tot revisie vooraf ook aan de andere ressorten of PS-en toe te zenden ter behandeling. Het gaat vaak nog maar om voorbereiding in één van de negen kerkelijke ressorten, of in twee. Of een zaak werkelijk in het brede kerkverband weerklank heeft gevonden is dan nóg de vraag.
 - d. Toetsing en schifting van revisieverzoeken in de kerkelijke weg vereist degelijke dossierkennis. Die is in de mindere vergaderingen op de diverse niveaus niet zomaar aanwezig. Wil het toetsen en schiften serieus en effectief gebeuren, dan zal er dus door velen geïnvesteerd moeten worden in het verwerven van de nodige kennis. Wij achten een dergelijke omvangrijke investering van tijd en energie niet in redelijke verhouding tot het beoogde doel en daarom niet verantwoord.
 - e. Veel zaken op de agenda van de generale synode worden voorbereid door deputaten. Hun rapporten verschijnen deels vijf, deels drie maanden voor de opening van de synode. Op basis daarvan kunnen allerlei grotere of kleinere wijzigingen worden aangebracht in wat door vorige synodes is vastgesteld. Op die manier hebben dus ook deputaten rechtsingang waar het om revisie gaat. In het boven getekende systeem wordt daarmee geen rekening gehouden. En wanneer kerken en kerkleden over die veranderingen iets willen zeggen of zelf met een voorstel tot iets nieuws of een verandering met betrekking tot een deputatenonderwerp willen komen, dan is het tijdpad van drie tot vijf maanden veel te kort als dat via de kerkelijke weg zou moeten.
 - f. De gedachte dat men als een revisieverzoek onderweg strandt, dan verder kan gaan in de weg van een appèlprocedure roept de vraag op, wat hier dan nog de waarde is van de

²² Als je zo'n inspraakproces in de eerste fase eenmaal op gang hebt gebracht, leidt dat tot verwachtingen t.a.v. de inbreng van kerkleden in tweeder instantie, die je niet kunt waarmaken.

beslissing die een kerkenraad, classis of PS al toetsend en schiftend neemt. Wijs je een verzoek af, dan kan de verzoeker altijd nog weer verder met z'n bezwaren en ideeën. Hij hoeft er alleen maar de vorm van een appèl aan te geven en de discussie wordt gewoon weer voortgezet. Dat motiveert bepaald niet om van die toetsing veel werk te maken.

Bovendien kan op deze manier elk kerklid zich toch een plek veroveren in een revisieprocedure, iets dat de deputaten door de herziene formulering van art. 33 in 1978 nu juist wilden voorkomen. Zie hierover verder ook nog onder Kwestie 6.

- g. En dan is er nog de kwestie van de proporties. In bepalingen als van art. 30 en 33 wordt niet verdisconteerd dat de zaken op de agenda van een synode van veel en van weinig gewicht kunnen zijn. En evenmin dat binnen elke zaak het nog weer kan gaan om grote en kleine(re) wijzigingen. Dat is onbevredigend en in de praktijk gaan synodes dat onderscheid in proporties dan toch maken.²³
- h. En tenslotte de vraag naar de rechten van kerkleden. In onze tijd wordt het heel belangrijk gevonden dat ook individuele kerkleden hun wijsheid kunnen inbrengen. En kan niet de ene 'profeet' soms gelijk hebben tegenover een hele synode? Hoe doe je daar recht aan? Terwijl je anderzijds ook de synodes niet maakt tot brievenbus voor iedereen die graag mee wil praten zonder afgevaardigd te zijn?

5. Onze conclusie tot hiertoe: men heeft *terecht* gesignaleerd dat er ongelijkheid kon ontstaan tussen besluitvorming op basis van nieuwe voorstellen (die moeten altijd in de kerkelijke weg worden voorbereid) en het herzien van bestaande besluitvorming op basis van een revisieverzoek (dat kan op elk moment als er maar een paar verzoeken worden ingediend die in een synode de wind mee hebben). Terecht heeft men benadrukt dat de kerken niet mogen worden overvallen door een besluit van de GS. En eveneens dat de synodes niet met allerlei zaken mogen worden overladen die in de mindere vergadering afgedaan hadden kunnen worden. Maar het is geen gelukkige greep geweest dat procedureel te willen borgen, door voor *alle* revisieverzoeken als harde eis een voorbereiding in de kerkelijke weg te stellen.

6. Intussen blijft de vraag wel van belang: wanneer kan een synode voldoende draagvlak constateren om een zaak die alle kerken raakt in revisie te nemen en tot revisie te besluiten? Is het voldoende en representatief wanneer dat draagvlak gepeild wordt door alleen een bespreking en stemming door de afgevaardigden in de synode zelf? Of moet er in combinatie daarmee voor de kwantiteit van het aantal kerkenraden dat met een revisieverzoek komt, een bepaalde drempelbepaling gemaakt worden? En zijn die twee componenten dan eigenlijk wel voldoende? Wanneer bijv. twee particuliere synodes met een revisieverzoek komen, die samen een kwart van het aantal kerkenraden vertegenwoordigen, wat heeft het dan te zeggen dat driekwart van de kerkenraden niet bij het revisie vragen is betrokken?

Belangrijk uitgangspunt ligt hier in de noodzaak tot goede voorbereiding van de agenda van de synode. In het gereformeerde kerkrecht geldt geen regel dat alle agendapunten van een meerdere vergadering in de kerkenraden voorbehandeld dienen te worden. Maar er is wel de verplichting aan alle deputaatschappen en aan de samenroepende kerk opgelegd om de kerkenraden tijdig rapporten, voorstellen en agendapunten toe te zenden, zodat ze naar vermogen zich op de hoogte kunnen stellen van de synodezaken en ook desgewenst kunnen reageren. Op die wijze kunnen alle thematieken eerst de kerkelijke weg passeren, voordat ze op een generale synode worden behandeld.

In de praktijk heeft deze betrokkenheid bij de voorbereiding van een synode zijn grenzen en lost het de draagvlakvragen niet goed op. Het is slechts een kleine groep van kerkenraden en kerkleden die op een agendapunt reageert. Onder hen zijn bezwaarde minderheden al gauw oververtegenwoordigd, terwijl een zwijgende meerderheid niet gehoord wordt. Het is ook te begrijpen dat kerkenraden voorrang geven aan hun primaire taken boven het reageren op synodezaken.

Voor revisieverzoeken ligt hier nog een extra probleem. In deputatenrapporten is te lezen welke voorstellen er op de synode zullen dienen en op basis van welke argumentatie. Over de tekst van die rapporten beschikken alle kerkenraden en aan het lezen daarvan zal men het eerst toekomen. Maar de op de rondgestuurde agenda kort samengevatte revisieverzoeken behoren bijna nooit tot

²³ In de mindere vergaderingen voelt men zich de laatste jaren vaak ongemakkelijk over de gedachte dat alle voorstellen op een synode alleen maar ontvankelijk zijn als er in de mindere vergaderingen diepgaand werk van gemaakt is. Men zegt dan: we willen het juist op generaal niveau besproken hebben omdat we in kleiner verband de power en de wijsheid missen om de zaak goed te behandelen.

de stof waar een kerkenraad voldoende kennis van heeft en waarover hij zich tot de synode wendt. Om dit te ondervangen zijn diverse opties denkbaar:

- a. voor de revisieverzoeken over onderwerpen die alle kerken raken te bepalen dat ze tevoren tijdig aan alle kerken moeten worden toegestuurd;
- b. voor zulke revisieverzoeken bepalen dat de synode ze in handen stelt van een deputaatschap dat erover rapporteert aan de volgende synode, onder tijdige toezending van hun rapport aan de kerken;
- c. voorlopige behandeling in de synode waarbij ze zijn ingediend, na voorbereiding door deputaten revisieverzoeken, gevolgd door een procedure met besluitvorming in eerste en in tweede lezing, zoals dat voor de wijziging van de kerkorde is bepaald.

Wij adviseren te kiezen voor optie c. De synode gaat daarbij na degelijke studie en rapportage wel tot besluitvorming over, maar last een termijn in van nadere overweging en gerichte inbreng vanuit de kerken, waarna ze dan definitief tot besluitvorming overgaat. Naar onze overtuiging leidt deze werkwijze tot de meest zorgvuldige behandeling en doet die het meest recht aan de principes van zowel de laatste zin van art. 30 als van art. 33 KO.

7. In ons voorstel formuleerden we in de eerste zin heel algemeen: 'revisieverzoeken die betrekking hebben op generaal-synodale besluiten'. Directe indiening geldt dus voor *alle* revisieverzoeken op generaal niveau, zonder onderscheid tussen grote of kleine zaken, zaken met betekenis voor het plaatselijke kerkelijke leven of voor de gezamenlijke contacten naar buiten, enz.. We attenderen erop dat over revisie in appèlzaken een afzonderlijk rapport wordt ingediend, en dat voor die verzoeken de terminologie 'herziening' wordt voorgesteld.

In de laatste zin spreken we over 'inhoudelijke wijziging van beleid in belangrijke en in gevoelige zaken'. In die zaken geldt een bijzondere procedure. Voor alle overige zaken geldt dat de synode bevoegd is direct tot definitieve besluitvorming over te gaan.

Dat stelt elke synode voor de noodzaak het gewicht van een zaak te wegen en expliciet over het draagvlak en voldoende voorbereiding in de kerken na te denken.

7.1.6 De voorbereiding van de behandeling van revisieverzoeken ter synode

Revisieverzoeken maken de laatste jaren een substantieel deel van de agenda van de synode uit. Daarbij gaat het vaak over zaken van gewicht, zoals huwelijk en echtscheiding, sabbat en zondag, gasten aan het avondmaal e.d.. In de synodes van 2002 en 2005 is ervoor gekozen de stukken te verdelen over de 'provinciale' commissies, die dan - waar dat nuttig was - bij de voorbereiding werden bijgestaan door deputaten op het terrein waarop het revisieverzoek betrekking had. O.i. is het bestuurlijk gezien noodzakelijk dat vooral op deskundigheid en dossierkennis wordt ingezet. Die kan aanwezig zijn bij leden van de synode (wellicht uit verschillende provincies afkomstig), bij deputaten of ook bij deskundigen buiten de synode (oud-deputaten, leden van een vorige synode) die ad hoc kunnen worden ingeschakeld en van wie een rapport en advies kan worden gevraagd. Het herzien van besluiten is immers iets anders dan het rechtspreken in een appèl. Het laatste vraagt uitdrukkelijk distantie en een nog niet eerder bij de zaak betrokken zijn. Het eerste vraagt juist grote kennis van de materie en van de eerdere behandeling en besluitvorming.

Wij adviseren de synode om bij het begin van de zittingen een kleine commissie aan te wijzen die verantwoordelijk wordt voor het aansturen van de behandeling van de diverse binnengekomen revisieverzoeken. Die commissie kan dan de verzoeken globaal inventariseren en op basis daarvan per onderwerp voorstellen aan het moderamen c.q. aan de synode doen over een adequate voorbereiding, inclusief een voorstel voor de bemensing van de voorbereidende commissies. In deze voorbereiding dient o.i., gezien het in de vorige alinea gezegde, een met de materie vertrouwd deputaatschap structureel betrokken te worden, waar het van toepassing is.

7.2 Beperking appèlinstanties

Opdracht

studie te doen naar de mogelijkheid om appèl in plaatselijke geschillen tot één of twee instanties te beperken; en hierbij de generaal-synodale deputaten appèlzaken te raadplegen;

Het onderwerp dat in deze opdracht is aangesneden, heeft door de veelheid van stof geen aandacht kunnen krijgen. Ook is er geen overleg over geweest met deputaten appèlzaken. In de conferentie die zij op 11 november 2006 belegden over appèlzaken ad art. 31 KO, is de zaak wel

indirect aan de orde geweest, en in de verschillende bijdragen in die conferentie liggen ook wel uitgangspunten voor verdere studie op dit punt.

Wij stellen voor, het punt weer op de agenda van nieuw te benoemen deputaten te plaatsen.

7.3 Brief Classis Buitenpost

Opdracht

aandacht te geven aan:

de brief van de classis Buitenpost d.d. 8 januari 2004 inzake art. 41 KO;

De GS Amersfoort-Centrum 2005 ontving een brief van de classis Buitenpost d.d. 8 januari 2004, met een voorstel om art. 41 KO over het presidiaat van de classisvergaderingen te herzien. Zij besloot op dit moment geen oordeel uit te spreken over deze zaak en de brief van de classis in handen te stellen van ons deputaatschap (Acta art. 47). Ook deze zaak zal een plaats krijgen in de studie rond de herziening van de kerkorde; we vermelden het punt pro memorie.

8. KERKELIJKE TUCHT

Opdracht

nader te bezien of een aanvullende maatregel voor kerkelijke tucht zoals in het rapport van deputaten huwelijk en echtscheiding geformuleerd werd, een plaats kan en moet krijgen in de artikelen over kerkelijke tucht in de herziene kerkorde;

Wij waren voornemens in het kader van de algehele herziening van de kerkorde ook aan de plaats en de inhoud van het hoofdstuk 'tucht' diepgaande aandacht te besteden. Daarin zou ook de zojuist genoemde opdracht van de synode een plaats moeten krijgen.

Het door de synode genomen besluit terzake met de breed geformuleerde gronden (Acta art. 57, *Besluit 4a*) laat zien dat er tussen de hier genoemde speciale aanvullende tuchtmaatregel en het totale beeld van de tucht in de gemeente grote samenhang is. Daarom lijkt het niet verstandig deze maatregel apart te behandelen.

Aan de diepgaande aandacht voor dit onderwerp zijn wij nog niet toegekomen. Wij zullen dit onderwerp te zijner tijd graag meenemen in de algehele herziening van de kerkorde. Intussen zijn in de door de synode aangeduide bijzondere situaties de kerken gediend met de door haar aangegeven ruimte voor bijzondere maatregelen.

9. EXTERNE RELATIES

9.1 Samenwerkingsgemeenten c.a.

Opdracht

5. *zich samen met deputaten kerkelijke eenheid te bezinnen op de relatie die een federatieve gemeente of samenwerkingsgemeente moet hebben met de kerkverbanden;*
6. *zich samen met deputaten kerkelijke eenheid en deputaten aanvullende steunverlening evangelisatiewerk te bezinnen op vragen van kerken die bezig zijn met gemeentestichting in samenwerking met kerken die behoren tot een ander kerkverband;*

De synode gaf ons ook de zojuist herhaalde opdrachten met betrekking tot samenwerkingsgemeenten en gemeentestichting; een en ander uit te voeren in samenwerking met de deputaten kerkelijke eenheid. Deze deputaten hebben de uitvoering van de opdrachten gecoördineerd, echter met volle medewerking van onze zijde. Zo hebben enkele leden van ons deputaatschap zich als gastspreker laten horen op de bezinningsconferenties die door DKE in 2006 zijn georganiseerd over beide genoemde onderwerpen.

Als uitloop van deze conferenties is er een werkgroep geformeerd, bestaande uit enkele deputaten DKE, enkele deputaten KR&KO, een CGK-predikant en (na positief besluit van hun Landelijke

Vergadering) twee NGK-predikanten. Deze werkgroep is bezig uit te groeien tot de zgn. "DOE-groep" (Deputaten Overleg Eenheid), die plaatselijke kerken moet ondersteunen bij de samenwerking met kerken van andere kerkverbanden.

De werkgroep heeft sinds het najaar van 2006 acht maal vergaderd. Hij richt zich voornamelijk alleen op kerken als bedoeld onder opdracht 5; incidenteel wordt ook advies verstrekt aan kerken als bedoeld bij opdracht 6.

Naast het geven van advies in concrete situaties is de werkgroep bezig om kaders te ontwikkelen voor eenheid van beleid tussen de drie genoemde kerkverbanden. Daartoe wordt de DOE-groep gekoppeld aan het "DOE-overleg": bijeenkomsten met samenwerkingskerken waarin gepeild wordt waar deze kerken behoefte aan hebben, met name op het gebied van regelgeving. Deputaten kerkelijke eenheid zullen de synode over dit alles uitgebreid rapporteren en ook concrete voorstellen doen.

9.2 Zending en evangelisatie

Opdracht

te overleggen met deputaten aanvullende steunverlening evangelisatiewerk over de voorlopige suggestie voor een herformulering van de artikelen 24 t/m 26 van de KO (gedaan aan het slot van het studierapport ASE);

De commissie uit ons midden die zich met de zaken van de artikelen 24 t/m 26 KO bezig houdt, heeft eerste contacten gelegd met deputaten aanvullende steunverlening evangelisatie (ASE). Zij hebben ook deputaten zending, hulpverlening en training (ZHT) erbij betrokken. Met deze instanties heeft een eerste overleg plaatsgevonden, waarin vragen en knelpunten werden geïnventariseerd. Concrete resultaten kunnen in dit rapport nog niet worden gemeld. Het lijkt ons ook beter dat er op dit punt geen afzonderlijke beslissingen worden genomen, maar dat deputaten een en ander te zijner tijd in de algehele herziening van de kerkorde meenemen.

10. CONCLUSIES

Op basis van ons rapport leggen wij de volgende conclusies aan u voor. In cursief de verwijzing naar het betreffende hoofdstuk in dit rapport.

10.1 Algehele herziening van de kerkorde

Een algehele herziening van de KO is gewenst, en er is meer nodig dan een 'opfrisbeurt' van de laatste versie van de DKO uit 1978. Maar het gaat daarbij om een omvangrijk en arbeidsintensief project, dat een professionele aanpak vereist. Voor het welslagen van de verdere herzieningsoperatie is het noodzakelijk een adequaat werkprogramma af te spreken (4).

10.2 Kerkorde en kerkelijke besluiten

Aard, opzet en stijl van een nieuwe kerkorde

- a. Het kerkrecht, dat enerzijds 'geestelijk recht' is en anderzijds 'organisatierecht', heeft bijbelse wortels en als zodanig ook een eigen karakter. (5.1.2)
- b. Het Nederlands recht erkent het kerkrecht als volwaardig recht, dus vanuit de staat bezien mogen de kerken hun eigen interne huishouding zelf regelen. Doen zij dat echter niet goed, dan lopen ze de kans dat het statelijk recht de lacunes opvult. (5.1.3)
- c. Het soortelijk gewicht van kerkordebepalingen kan sterk variëren. Bij een algehele herziening zijn er onopgeefbare zaken, maar ook bepalingen die kunnen vervallen of worden vervangen door andere, op basis van gewijzigde inzichten en/of actuele behoeften. (5.1.4)
- d. Op het punt van een consistent rechtsgehalte schiet de bestaande kerkorde tekort. De gelegenheid dient te baat genomen om daar verbetering in aan te brengen. Dat is goed voor de interne kerkelijke verhoudingen, maar ook om het 'kerkelijk statuut' naar buiten te kunnen verdedigen. (5.1.5)
- e. De functie van de verschillende kerkordebepalingen is divers. Deze verschillende taakstelling en het taakleed van de kerkorde dienen beter onderling te worden afgestemd. (5.1.6)

- f. In het kerkelijk recht is evenals in het wereldlijke de kerkorde in hoge mate volgend: voortgaande kerkelijke en maatschappelijke ontwikkelingen worden erin vastgelegd. Anderzijds dient de kerkorde ook ruimte te maken voor nieuwe bezinning en ontwikkeling. (5.1.7)
- g. Conform opdracht 3b van de synode dient de inhoud van een nieuwe kerkorde te prevaleren boven de vorm van de huidige. Anderzijds dienen de kerngedachten van het presbyteriaalsynodaal gereformeerde kerkrecht uitgangspunt te blijven: de nieuwe kerkorde moet een herkenbare loot aan de DKO-stam blijven. (5.1.8)

Status en rechtseffect van synodebesluiten etc.

Door digitalisering van de Acta en inventarisering van de besluiten etc. wordt gewerkt aan een 'besluitenboek' van de kerken vanaf 1892 – arbeid die continuering verdient.

10.3 De kerkelijk werker

- a. Omdat tot nu toe bestaande regelgeving voldoet, adviseren wij om op dit moment niet te besluiten tot het invoeren van een landelijk register kerkelijk werkers. 'Op dit moment': het terrein van de kerkelijk werker is volop in beweging.
- b. Het is wenselijk dat enkele speciaal aan te wijzen deputaten contact gaan oefenen met de bestaande opleidingen en de ontwikkelingen op dit terrein nauwlettend in de gaten houden. op dit terrein nauwlettend in de gaten houden. Zij verzamelen voor de kerken *informatie* op het gebied van werk wat nu en in de toekomst in de kerk gedaan kan of zal worden. Verder bieden zij de kerken *transparantie* wat betreft de opleidingen. (6.1)

10.4 Preekbevoegdheid

Het onderwerp is nog niet helemaal afgerond, maar wel urgent genoeg om te zijner tijd in een aanvullend rapport advies over uit te brengen. (6.2)

10.5 Bestuursconcept kerkenraad

De zaak die de PS Overijssel in haar brief aan de synode aangaf met betrekking tot het bestuursconcept van de kerkenraad, kan het beste aandacht krijgen in de algehele herziening van de kerkorde. (6.3)

10.6 Rechtspositie predikanten

- a. Beroep op het civiele arbeidsrecht miskent het specifieke kerkelijke rechtskarakter van de verbintenis van de predikant. Maar anderzijds is de huidige KO onvoldoende in staat om dat bijzondere rechtskarakter duidelijk te maken.
- b. Tegenover het privilege dat het Nederlands recht aan de kerken de ruimte biedt voor een eigen kerkelijk (arbeids)recht, zijn de kerken het aan hun stand verplicht om hun zaken goed te regelen.
- c. Er zijn goede gronden om de eigensoortige rechtspositie van de predikanten op basis van het gereformeerde kerkrecht te blijven verdedigen en deze in de herziene kerkorde duidelijker dan nu te regelen. Een dergelijke regeling biedt predikanten geen slechtere rechtspositie dan op basis van een civielrechtelijke arbeidsovereenkomst. Er bestaat geen tegenstelling tussen kerk en recht! (6.4)

10.7 Criteria revisie

- a. De ervaring van de laatste decennia, met name op generaal-synodaal niveau, leert dat de huidige tekst van art. 33 KO te weinig mogelijkheden biedt om te komen tot een consistent 'revisierecht'.
- b. Afweging van de problemen, de historie, de commentaren en de oplossingen in andere kring leidt tot de volgende voorstellen voor 'revisierecht' op generaal-synodaal niveau:
 1. de rechtsingang staat voor mindere kerkelijke vergaderingen open met betrekking tot elk besluit, maar zij wordt voor kerkleden beperkt tot besluiten waardoor zij rechtstreeks in hun eigen belang getroffen zijn;

2. voor revisieverzoeken met betrekking tot een materie die vast onderdeel uitmaakt van de agenda van de generale synode en voor de voorbereiding waarvan een deputaatschap bestaat, gelden als bijzondere condities:
 - a. een revisieverzoek kan niet worden ingediend zolang de mogelijkheid bestaat om via een door de synode vastgesteld inspraak- of inbrengtraject bezwaren en verzoeken tot wijziging ter kennis van de synode te brengen;
 - b. vooraf moet een poging zijn gedaan om met een desbetreffend deputaatschap tot overeenstemming te komen;
3. nadere bepalingen over de criteria waaraan een revisieverzoek moet voldoen zijn niet nodig; bewaking van de 'kwaliteit' moet niet worden gezocht in formele regels, maar in inhoudelijke en bestuurlijke kwaliteit.
4. voor differentiatie in soort en importantie van de zaken die onderwerp zijn van revisieverzoeken, kan worden volstaan met de differentiaties die in de voorstellen 1, 2 en 5 worden geformuleerd;
5. verder gelden de volgende bepalingen:
 - a. revisieverzoeken met betrekking tot generaal-synodale besluiten dienen direct bij de generale synode te worden ingediend;
 - b. herziening van generaal-synodale besluitvorming, ook al is die van oudere datum, dient niet als een 'nieuwe zaak' te worden beschouwd;
 - c. een synode die besluit tot wijziging van beleid in belangrijke en gevoelige zaken, kan gebruik maken van een traject van besluitvorming in eerste en tweede lezing, parallel aan dat wat eerder is vastgesteld voor de wijziging van de kerkorde (Acta GS Zuidhorn 2002-2003, art. 19).
- c. Voor een goede voorbereiding van de behandeling van revisieverzoeken door de generale synode is het gewenst dat bij het begin van de zittingen een kleine commissie de binnengekomen verzoeken globaal inventariseert en vervolgens aan het moderamen c.q. de synode per onderwerp voorstellen doet voor een adequate behandeling en ook voor de bemensing van de desbetreffende commissie. Een desbetreffend deputaatschap dient daarin structureel betrokken te worden. (7.1)

10.8 Presidiaat classisvergaderingen

De zaak die de Classis Buitenpost in haar brief aan de synode aangaf met betrekking tot het presidiaat van classisvergaderingen, kan het beste aandacht krijgen in de algehele herziening van de kerkorde. (7.3)

10.9 Bijzondere bepaling huwelijk/echtscheiding

In het kader van de algehele herziening van de kerkorde zullen ook de kerkordelijke bepalingen omtrent de kerkelijke tucht worden gezien. De vraag of daarin een bijzondere bepaling in de geest als door deputaten huwelijk en echtscheiding aan de synode werd voorgesteld, moet worden opgenomen, kan beter niet los daarvan, maar in dat kader te zijner tijd beoordeeld worden. (8)

10.10 Samenwerkingsgemeenten c.a.

Zoals door de synode opgedragen heeft ons deputaatschap met deputaten kerkelijke eenheid samengewerkt voor zaken rond samenwerkingsgemeenten en gemeentestichting in samenwerking met andere kerkelijke gemeenschappen. Voorde resultaten kan verwezen worden naar de desbetreffende rapportage van deputaten kerkelijke eenheid. (9.1)

10.11 Zending en evangelisatie

Met betrekking tot de zaken van de artikelen 24 t/m 26 KO bezig houdt is goed overleg op gang gebracht met deputaten aanvullende steunverlening evangelisatie (ASE) deputaten zending, hulpverlening en training (ZHT). Dit overleg zal te zijner tijd worden benut in het kader van de algehele herziening van de kerkorde. (9.2)

11. CONCEPTBESLUITEN

Omdat een aantal onderdelen van ons rapport nog open liggen, zal beperkte aanvullende rapportage over enige maanden nodig zijn. Bij die gelegenheid zullen de in hoofdstuk 10 genoemde conclusies en impliciete aanbevelingen in een conceptbesluit worden omgezet en gepresenteerd.

BIJLAGE I

Adressenlijst deputaten

ds. J.L. Beuving	Muurmos 9	2661 MZ Bergschenhoek	l.beuving@hetnet.nl
ds. J.W. Boerma	Van 's-Gravesandestraat 14	3067 KA Rotterdam	boermai@tiscali.nl
mr. C. van der Boom	Schiedamseweg 59A	3134 BB Vlaardingen	cvdboom.advoc@planet.nl
mr. C.M. Galenkamp-Bolt	Kaasjeskruid 8	3824 NW Amersfoort	cm.galenkamp@hetnet.nl
prof. dr. S. Griffioen	Rijksstraatweg 77	3632 AA Loenen a/d Vecht	veelzicht@planet.nl
ds. K. Harmannij	de Wellenkamp 15-12	6545 NM Nijmegen (per dec. 2007)	k.harmannij@home.nl
ds. J.T. Oldenhuis	De Merodelaan 7	9721 XA Groningen	jtolden@hetnet.nl
mr. P.T. Pel	Kleine Gracht 6	8051 VK Hattem	ptpel@solcon.nl
mr. J. Roose	Marie Koenenlaan 103	5044 NE Tilburg	famroose@planet.nl
drs. M.A. Rouw	Sijthoffstraat 19	2332 PX Leiden	rien.rouw@xs4all.nl
ds. P. Schelling	Noorderlicht 51	3824 EC Amersfoort	p.schelling3@kpnplanet.nl
prof. dr. M. te Velde	Toon Slurinkhof 51	8264 DG Kampen	mtevelde@home.nl
ds. R.J. Vreugdenhil	Brederode 86	8226 TS Lelystad	vreugdenhil@pauwenburg.nl